

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE SANAL ZORBALIK
VE SOSYAL BECERİ

Serhat EPÖZDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye ... En İyiyeye ...

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE SANAL ZORBALIK
VE SOSYAL BECERİ

CYBERBULLYING AND SOCIAL SKILLS IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Serhat EPÖZDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,
Serhat EPÖZDEMİR'in hazırladığı "Ortaokul Öğrencilerinde Sanal Zorbalık ve Sosyal Beceri" başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından **Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

J¼ri Başkanı	Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM	
J¼ri Üyesi (Danışman)	Doç. Dr. İbrahim KEKLİK	
J¼ri Üyesi	Doç. Dr. şerife IşIK	
J¼ri Üyesi	Doç. Dr. T¼rkan DOğAN	
J¼ri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Olcay YILMAZ	

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri üyeleri tarafından 19.10.2018 tarihinde uygun gör¼lm¼ř ve Enstitü Yönetim Kurulunca ..... / ..... / ..... tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Ekber şAHİN
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

Öz

Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinde sanal zorbalık düzeyi ile sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bununla beraber katılımcıların sanal zorbalık ve sosyal beceri düzeyleri sosyo-demografik değişkenler açısından da incelenmiştir. Araştırmada öğrencilerin sanal zorbalık düzeyini belirlemek için Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği, sosyal beceri düzeyini ölçmek amacıyla Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği ve sosyo-demografik verileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Çalışmaya 176 erkek ve 172 kız olmak üzere toplam 348 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Araştırmanın modeli ilişkisel tarama modelidir. İki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan modele uygun olarak öğrencilerde sanal zorbalık ile sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma bulgularına göre sanal zorbalık ve sanal kurban puanları ile sosyal beceri alt ölçekleri arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Sanal zorbalık arttıkça sosyal beceri düzeyi puanları düşmektedir. Ayrıca yapılan regresyon analizleri sonucunda sosyal beceri düzeyi puanları düşük olan öğrencilerin, sanal kurban ve sanal zorba ölçeklerinden daha yüksek puan aldıkları anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin sanal zorba ve sanal kurban ölçek puanlarının, internette geçirilen süreye göre farklılık göstermediği görülmektedir. Regresyon analizi sonucunda ise sanal kurban ile internette geçirilen süre arasında manidar bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: zorbalık, sanal zorbalık, sosyal beceriler, ergenler

Abstract

The aim of the study is to examine the relationship between degree of cyberbullying and social skills of secondary school students. Besides, comparison of cyberbullying and social skills with sociodemographic variables were also conducted in this research. For data collection, Cyberbullying Questionnaire was used for the measurement of cyberbullying among secondary school students. For the measurement of social skills, Matson Social Skills Questionnaire for Children was used. Additionally, demographic information form was also used for collecting data related to sociodemographic variables. A total of 348 secondary school students, 176 male and 172 female, participated in the study. The main purpose of this correlational study was examine the relationship between cyberbullying and social skills. Based on the results of this study, cyberbullying and cyber victim scores with social skills subscales were found as negatively and significantly correlated. Findings related to regression analyses with social skills and cyberbullying, students reported lower scores in social skills also reported higher scores in both cyberbullying and cyber victim subscales. Besides, students' scores in cyberbullying and cyber victim subscales were found as associated with the time spent on the internet. Finally, a positive and insignificantly low correlation were found in the regression analysis of the time spent on the internet and cyber victim subscale.

Results of the study, its limitations and implications for practitioners, parents and researchers were discussed.

Keywords: bullying, cyberbullying, social skills, adolescence.

Teşekkür

Tez süreci boyunca bana sabır gösteren, her görüşmemizde hoşgörüsüyle tezi bitirmeme yardımcı olan ve akademik gelişimime katkı sunan değerli danışmanım Doç. Dr. İbrahim KEKLİK'e,

Desteklerini her zaman hissettiğim ve paylaşımlarından her zaman keyif aldığım sevgili aileme, özellikle de her konuda gelişmemiz için mücadelesini sürdüren, emeğinin hiçbir zaman ödeyemeyeceğim kıymetli anneme,

Hayat mücadelesini birlikte sürdürdüğüm, sevgisini her zaman hissettiğim ve birlikte olmaktan mutluluk duyduğum sevgili eşime,

Ve güleryüzüyle evimize neşe katan, enerji ve motivasyon kaynağı oğlum Civan'a sonsuz teşekkürlerimle...

İçindekiler

Kabul ve Onay.....	i
Öz.....	ii
Abstract.....	iii
Teşekkür.....	iv
İçindekiler.....	v
Tablolar Dizini.....	vii
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	viii
Bölüm 1 Giriş.....	1
Problem Durumu.....	6
Alt Problemler.....	6
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
Sayıtlılar.....	8
Sınırlılıklar.....	8
Tanımlar.....	9
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	10
Sanal Zorbalığa İlişkin Kuramsal Temel.....	10
Sosyal Becerilere İlişkin Kuramsal Temel.....	18
İlgili Araştırmalar.....	29
Sanal Zorbalıkla İlgili Yapılan Araştırmalar.....	29
Sosyal Beceriyle İlgili Yapılan Araştırmalar.....	34
Bölüm 3 Yöntem.....	39
Araştırma Modeli.....	39
Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	39
Veri Toplama Araçları.....	40
Verilerin Analizi.....	43
Bölüm 4 Bulgular ve Yorumlar.....	45

Araştırmaya İlişkin Bulgular.....	45
Bölüm 5 Sonuç, Tartışma ve Öneriler	61
Kaynaklar	66
EK-A: Kişisel Bilgi Formu	77
EK-B: Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği.....	79
EK-C: Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği (MESSY – Matson Evaluation of Social Skills with Youngstres)	82
EK-Ç: Etik Beyanı.....	84
EK-D: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu.....	85
EK-E:Thesis Originality Report.....	86
EK-F: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı	87

Tablolar Dizini

Tablo 1 Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sayısal Dağılımı.....	40
Tablo 2 Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Anne ve Babalarının Mezun Oldukları Okullara Göre Eğitim Düzeyleri	41
Tablo 3 Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Ailelerinin Yaklaşık Aylık Gelir Aralıkları	41
Tablo 4 Sanal Zorba, Sanal Kurban ve Sosyal Beceri Ölçeklerinden Elde Edilen Toplam Puanlara Ait Z Puanlarının Dizi Genişliği.....	45
Tablo 5 Sanal Zorbalık, Sanal Kurban ve Sosyal Beceri Ölçeklerinden Elde Edilen Toplam Puanlara Dair Betimsel İstatistikler	46
Tablo 6 Sanal Zorbalık ve Sanal Kurban Ölçeklerinden Alınan Puanların Frekans Dağılımı.....	47
Tablo 7 Sanal Zorba ve Sanal Kurban Ölçeklerinden Elde Edilen Puanların Cinsiyetlere Göre t Testi Sonuçları.....	48
Tablo 8 Akademik Başarı Değişkeninin Kategorilerine Ait Frekanslar.....	50
Tablo 9 Sanal Zorba ve Sanal Kurban Ölçeklerinden Elde Edilen Puanların Akademik Başarıya Göre t Testi Sonuçları.....	51
Öğrencilerin Bir Günde İnternette Geçirilen Sürenin Frekans Dağılımı	53
Tablo 11 Öğrencilerin Sanal Kurban ve Sanal Zorba Puanlarının İnternette Geçirilen Süreye Göre ANOVA Sonuçları	53
Tablo 12 Sanal Zorbalık Değişkeninin Sosyal Becerinin İki Alt Boyutu Tarafından Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları	55
Tablo 13 Sanal Kurban Değişkeninin Sosyal Beceri Ölçeğinin İki Alt Boyutu Tarafından Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	56
Tablo 14 Sanal Kurban, Sanal Zorbalık ve Sosyal Beceri Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Sonuçları	59

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

DSM IV: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition

SED: Sosyoekonomik Düzey

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

WHO: World Health Organization

Bölüm 1

Giriş

Ortaokul ve lise senelerini içeren ergenlik döneminde kişinin ruh sağlığına önemli etkilere sahip pek çok etmen mevcuttur. Ergenlik dönemine ilişkin yapılan araştırmaların çoğunda en fazla üzerinde durulan noktalardan biri, bu süreçte sorun teşkil edebilecek davranış ve durumları öngörmek ve açıklamak olmuştur (Aracı, 2012). Örneğin, Bayhan (1998) çocukların doğdukları günden itibaren aileleri ile kurmuş oldukları etkileşimlerden çıkardığı neticeleri özümseyerek kişiliklerinin ve ruhsal yapılarının temelini oluşturduklarını belirtir. Aynı zamanda toplumun geleceği olan çocukların ve gençlerin bütün yönlerden sağlıklı yetiştirilmelerinin kişilik gelişimleri için çok kritik olduğunu ifade etmektedir.

Kişilik gelişiminde ergenlik dönemi dikkate alındığında arkadaşların birey üzerindeki etkisi geri kalan çevresel faktörlerden çok daha fazladır. Arkadaşlık ilişkilerinde yaşanan sorunlar da kişilik üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir (Bahadır, 2002). Ergenlik döneminde yaşanan sorunlar arasında en çok ele alınanlardan biri saldırganlıktır. Özellikle okul döneminde öğrencilerin temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik gereksinimini de tehdit etmesi bakımından saldırganlık istenmeyen davranışlar sıralamasında en önlere yer almaktadır (Öğülmüş, 1995). İnsanlık tarihi kadar eski bir davranış olan saldırganlık, insanın ortaya koyduğu en temel davranışlardan biridir. Saldırganlık tarihin her döneminde bir sorun olarak görülmüştür. Saldırganlık günümüzde de özellikle çocuk ve ergenlerde yaygın bir biçimde gözlenmektedir. Şiddet, zorbalık, kızgınlık, öfke gibi kavramlarda saldırganlıkla beraber incelenmektedir. Şiddet kavramı, fiziksel saldırıyı içerisinde barındıran, olumsuz duyguların yoğun olarak yer aldığı durum olarak tanımlanmaktadır. Zaman zaman bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Morrison ve Morrison (1994) şiddeti, fiziksel kuvvetin kullanıldığı ve fiziksel yaralama ile neticelenen olaylarla beraber, başkalarını bazı haklardan yoksun bırakmayı da kapsayan bir kavram olarak tanımlamaktadırlar. Şiddet, bireye zarar vermek adına ya da kişileri bazı haklarından mahrum bırakabilecek şekilde uygulanan fiziksel güç, olarak ifade edilmektedir (Akt., Öğülmüş, 1995). Saldırganlığın gençler üzerinde gözlenebilen boyutlarından biri de zorbalık olarak değerlendirilmektedir. Zorbalık yapılan çalışmalarda genellikle okul ortamlarında gerçekleşen saldırganlık boyutuyla ele alınmaktadır. Olweus (1994) zorbalığı

öğrencilerin bir ya da daha fazla öğrenci tarafından tekrarlayan şekilde maruz kaldıkları olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

Okullarda zorba davranışlarla karşılaşılması, eğitim ortamındaki kritik problemlerden biridir. Zorbalık, öğrencilerin okul sürecindeki akademik, duygusal ve sosyal gelişim süreçlerinde olumsuz yönde etkileyebileceği gibi, bu dönemlerde yaşanabilecek olumsuz tecrübeler öğrencilerin yetişkinlik hayatları süresince de istenmeyen birçok problem yaşamalarına sebep olabilmektedir (Bilgiç, 2007). Sanal zorbalık da zorbalığın yeni bir şekli olarak ifade edilmektedir ve son zamanlarda literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Sanal zorbalık karşıdaki bireyle kurulan ve fiziksel bir temas olmasının gerekmediği iletişim şekliyle şiddet, saldırganlık ve geleneksel zorbalıktan farklılaşmaktadır (Manap, 2012).

Bilişim dünyasındaki hızlı gelişimler, özellikle de aktif olarak daha fazla kullandıkları bilinen, genç bireyler üzerindeki etkilerini arttırmaktadır. Genç bireylerin de bu teknolojileri sık olarak kullanması, okul ortamlarında öğrencilerin teknolojiyi kullanarak zorbalık yapmasına olanak sunmuştur. Bundan dolayı, zorbalığa ilişkin literatürde yeni bir kavram olarak "Sanal Zorbalık" kendisine yer bulmuştur (Arıcak, 2009).

İnternet dünyası, insanların her geçen gün çoğalan bilgiye erişme, bilgiyi saklama ve paylaşma ihtiyaçlarına cevap vermesi ile hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Olumlu özelliklerinin yanında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaratmış olduğu olanakların denetimden uzak kullanılması bazı olumsuz durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Sanal zorbalık veya elektronik zorbalık gibi isimlerle tanımlanan bu zorbalık türüne ilişkin Türkiye'de yapılan araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır (Erdur & Kavşut, 2007).

İnternet kullanımının gündelik yaşamın vazgeçilmez bir bileşeni olması, çocuk ve ergenlerin bilgiye erişme, bilgiyi diğerleriyle paylaşma ve sosyal hayatlarını devam ettirmeleri açısından önemli hale gelmiştir. İnternet dünyasındaki gelişimlerin eğitimde de kullanılması ve bilgiye ulaşmanın kolaylaşması da eğitim-öğretim aktivitelerine yeni bir boyut katmıştır. Okullarda internet ulaşımının olması, internet kafelerin fazlalaşması ve kablosuz ağ bağlantılarına erişimin yaygınlaşması, sosyo-ekonomik seviye fark etmeksizin çocuk ve ergenlerin internete erişimini kolay hale getirmektedir (Burnukara, 2009).

İnternet hemen hemen bütün iletişim araçlarını kapsayan sonsuz bir ortamdır. İnsanların yaşamlarına ani bir biçimde giren internet, hızlı gelişerek artık yaşamın vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmiştir. Bu durum, çocuk ve ergenler için daha kritik öneme sahiptir. Çocuk ve ergenlerin teknolojik gelişimlere daha kolay uyum sağlamaları ve teknoloji kullanımı konusunda yetişkinlerden daha iyi durumda olmaları, kısa süre içinde internet kullanımı konusunda ebeveynlerini ve öğretmenlerini geçmelerini ve internetin sağladığı birçok imkandan faydalanmaya başlamalarına olanak sunmuştur (Gündoğdu, 2006).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (2016) yaptığı Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasında eğitim düzeyine göre internet kullanım seviyeleri: ilkökul seviyesinde 2004 senesinde %1.3 iken 2016 senesinde %34.7'ye çıkmıştır. Benzer şekilde internet kullanımı ortaokul düzeyindekiler için 2004 senesinde %17.6 şeklinde ölçülmüş ve 2016 senesinde %75.8'e yükselmiştir. Lise düzeyinde oran 10 senelik süreç içerisinde %29.8'den, %86.4'ye çıkmıştır. Eğitim düzeyleri yüksekökol, fakülte ve üstü olanlar arasında 2004 senesinde %60.1 olarak belirlenen değer 2016 senesinde %95.6 olarak ölçülmüştür.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (2017) yaptığı Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasında evlerde internet ulaşımı ve Türkiye genelinde internet kullanım oranları açıklanmıştır. 2004 senesinde hanelerde internet erişim düzeyi %7 olarak belirlenmişken bu oran 2017 senesinde %80.7'ye yükselmiştir. Türkiye genelinde internet kullanımı da 2004 senesinde %18.8 olarak ölçülen oran 2017 yılında %66.8 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar değerlendirildiğinde internet kullanımının yıllar geçtikçe düzenli olarak artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

İnternetin kolay ulaşılabilir olmasıyla beraber başta eğitim-öğretim olmak üzere pek çok alanda sağlamış olduğu yararlar ve avantajlar açıktır. Bununla beraber her teknolojik gelişimde karşılaşılabileceği gibi, teknolojinin kötü kullanımından doğan bazı olumsuz durumlarla da karşılaşılabilmektedir. İnternet, cep telefonu, kısa mesaj servisi, sosyal iletişim platformları gibi iletişim kanalları güncel hayatı kolaylaştırmalarıyla beraber kötü amacı olan kullanıcılar için diğer insanlara zarar verebilecek araçlar haline gelebilmektedir. İsimsiz çağrılar, gizli olarak gönderilen faydasız (spam) mailler, hakaret ve tehdit barındıran, bir birey veya grubu karalama amacıyla e-posta veya kısa mesajlar ile ortaya çıkan ses, görüntü ve metinler, virüslü e-postalar, bütün bu zararlı davranışların sanal zorbalık

ismi altında toplanmasına sebep olmuştur (Arıcak, 2009). Sanal zorbalık fiziksel mekanlarda gerçekleştirilen zorbalıklarla benzerlikler göstermektedir. Sanal zorbalığın geleneksel zorbalıktan farklılaşan temel noktası ise internet ya da cep telefonu gibi sanal iletişimin gerçekleştiği bilgi ve iletişim teknolojilerinin aracı olarak kullanılmaya başlanmasıdır (Topçu, 2008).

Munro'ya (2002) göre sanal zorba, internetin imkanlarından yararlanıp kimliğini kolayca gizleyebilmekte, fiziksel görüntüsünü ve yüz ifadesini de karşısındaki kişi ya da kişilerden saklayarak duygu ve düşüncelerinin anlaşılmasını engelleyebilmektedir.

İnsanlar sosyal bir canlı olma özelliğinden dolayı sadece sanal ortamlarda değil, daha sıklıkla günlük yaşam içerisinde başkalarıyla etkileşim içinde yaşamını sürdürmektedirler. İnsanlar sosyal yaşamları içerisinde herhangi bir etkiye uygun tepkiler verebilme ve bu tepkileri düzenleyerek, sosyal çevreden kabul görme gereksinimi hissetmektedirler (Özabacı, 2006). Toplum içinde özgüven sahibi, sorumluluk duygusu taşıyan, yaratıcı, duygu ve düşüncelerini özgür bir biçimde ortaya koyabilen, paylaşma, işbirliği yapma gibi sosyal becerileri gelişmiş olan, çevresi ile olumlu sosyal etkileşimler kurabilen insanlara gereksinim bulunmaktadır (Çağdaş, 2002). Bu becerilerin bireylerde gelişmesine olanak sağlayan sosyal beceri konusundaki araştırmalar 1920'li senelerde Thorndike aracılığıyla "sosyal zeka"nın tanımlanması ve ölçülmesi araştırmalarıyla başlamış olup, 1960'lı yıllarda ise Guilford "davranışsal yetenek" ve Hogan "empati" kavramı bağlamında sosyal zeka ile ilişkili araştırmalar yapmıştır (Bacanlı, 2014). Sonraki zamanlarda sosyal beceri kavramı ortaya çıkmış, tanımı yapılmış ve çerçevesi belirlenmiştir.

Sosyal beceri, kişinin başka bireylerle başarılı bir biçimde iletişim kurmasına imkan sağlayan davranışlar olarak ifade edilmektedir. Bu davranışları ortaya koyan birey, kişilerarası etkileşimlerde çevresinden pekiştirme sağlar ve bu pekiştirmeleri devam ettirir. Sosyal beceriler davranışlarla meydana gelirler, bireyler arası bir nitelik gösterirler, çevredeki bireyler tarafından beğeni görürler, iletişim ve etkileşimi devam ettirmeye yöneliktirler, yenelenebilirler ve belirlenebilirler. Kişilerarası ilişkileri başlatabilme, devam ettirebilme ve uygun biçimde sonlandırabilme becerileri sosyal beceri çerçevesinde değerlendirilir (Bacanlı, 2014).

Bireyin içerisinde bulunduğu topluma arzu edilen biçimde adaptasyon sağlaması diğer bir ifadeyle, toplumun etkili bir bileşeni olabilmesi için sosyal gelişiminin de olması gereken seviyede mesafe alması gerekmektedir. Bireyin içinde yaşamış olduğu çevrenin kendisinden beklemiş olduğu ve yapmasını istediği davranışları ortaya koyacak şekilde yetişmesi onun sosyal gelişimi ile ilişkilidir. Sosyal gelişim, kişinin doğduğu andan yetişkin bir birey oluncaya dek diğer bireylerle olan bağlarının ve onlara dönük geliştirdiği, ilgi beslediği davranışların bütünüdür. Bireyde farklı tutum ve davranışların gelişmesi sosyal gelişimin bir neticesidir. Kişisel özellikler sosyal ortamın tesiriyle gelişmektedir. Bir başka deyişle, sosyal gelişim kişinin toplum içerisinde başka insanlarla iyi bağlar kurabilmesi ve toplumsal yaşama uygun davranışlar ortaya koymasıdır (Çubukçu & Gültekin, 2006).

Sosyal olarak gelişmiş bir birey, içerisinde yaşamını sürdürdüğu toplumun kurallarına ve isteklerine uyumlu davranışlar sergiler, kendi ihtiyaç ve arzularıyla toplumun arzu ve beklentileri arasında denge sağlayabilir. Birlikte yaşadıkları bireylerle yardımlaşabilmeyi, paylaşabilmeyi, işbirliği geliştirmeyi başarırlar ve hislerini yaşadığı kültüre uygun bir şekilde sergileyebilir (Çağdaş & Seçer, 2002).

Sevinç'e (2005) göre ise sosyal beceriler, kişinin sosyal çevrelerde, olumlu neticeler alabilmesini sağlayan öğrenilmiş davranışlar olarak ifade edilebilirler. Bu sosyal becerilerin ortaya konulması, birden çok davranışta bulunmayı gerektirebilmektedir ve bu davranışlar da sosyal davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

Görüldüğu üzere çalışma değişkenleri olan sanal zorbalık ve sosyal beceri kavramları çocuk ve ergenlerin hem şu an süren yaşam koşullarını hem de gelecek yaşam dönemleri üzerinde etkili olabilecek etmenlerdir. Sosyal beceri düzeyi ortaokul öğrencilerinin akran ilişkileri, aile ilişkileri ve kimlik kazanımı ile gelecek yaşam dönemlerinin temelini atabilme ve daha verimli bir şekilde sürdürebilme adına önem taşımaktadır. Teknolojinin gelişimi ve hayatın içerisinde daha fazla yaygınlaşması ile beraber internet ortamı üzerinden bireylerin birbirlerine zorbalık içeren eylemler gerçekleştirmelerine zemin hazırlamıştır. Özellikle de teknoloji kullanımının giderek daha küçük yaşlara inmesi ortaokul öğrencilerini de bu anlamda riskli bir grup haline getirmiştir. Zorbalığa maruz kalan bireylerin günlük yaşamlarındaki ilişkilerini etkileyebilme olasılığı göz önünde bulundurulduğunda bu

Çalışma sanal zorbalığın ortaokul öğrencileri arasında yaygınlığını, hangi faktörlerin zorbalık üzerinde etkili olduğunu ve sanal zorbalığın sosyal beceri düzeylerine göre nasıl değişimler sergilediğini anlayıp zmler üretebilmek açısından önem taşımaktadır.

Problem Durumu

Ortaokul ğrencilerinde sanal zorbalık düzeyi ile sosyal beceri düzeyi, cinsiyet, akademik başarı durumu ve internette geçirdikleri süre arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

Alt Problemler

1. Cinsiyetlerine göre ortaokul ğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri anlamlı olarak farklı mıdır?
2. Akademik başarılarına göre ortaokul ğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri anlamlı olarak farklı mıdır?
3. İnternette geçirdikleri süreye göre ortaokul ğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri anlamlı olarak farklı mıdır?
4. Ortaokul ğrencilerinin olumlu ve olumsuz sosyal davranış ölçek puanları, öğrencilerin sanal zorba-kurban etme düzeylerini anlamlı bir biçimde yordamakta mıdır?
5. Ortaokul ğrencilerinin olumlu ve olumsuz sosyal davranış ölçek puanları, öğrencilerin sanal zorba-kurban edilme düzeylerini anlamlı bir biçimde yordamakta mıdır?
6. Ortaokul ğrencilerinin sanal zorba, sanal kurban ve sosyal beceri puanları arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırmanın Amacı ve nemi

Bu araştırmanın amacı ortaokul ğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ile sosyal beceri düzeyleri, cinsiyet, okuldaki başarı durumları, internette geçirdikleri süre arasındaki ilişkilerin incelenmesidir.

Sanal zorbalık çağın önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bilişim dünyasının hızlı gelişimi, teknolojinin hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, sağladığı faydanın yanı sıra bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bireylerin kimliklerini gizleyebildikleri, karşısındaki kişiyi tanımasına gerek kalmadan iletişime geçebildikleri, zarar verebilecek bir iletişim içinde bulunabildikleri ortama sahip olmaları sanal zorbalığı arttırıcı sebepler olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de sanal zorbalık ve sosyal beceri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlı sayıdadır. İnternet kullanım yaşının gittikçe düştüğü Türkiye’de internet kullanımının olumsuz etkilerinin azaltılması için sanal zorbalık ile ilgili muhtelif örneklem, değişken ve araştırma yöntemleri kullanılarak elde edilecek bir bilimsel bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Sanal zorbalığın meydana geldiği koşullar düşünüldüğünde, her ne kadar aynı mekanda başka insan bulunması şart değilse de, zorbalık sanal ortamda olsa da kişiler arası ilişkiler bağlamında meydana gelen sosyal bir davranıştır. Bu tür davranışlarda bulunan veya bunlara maruz kalan bireylerle ilgili birçok değişkenin bilimsel araştırmalara konu olması psikolojik danışmanların bu bireylerle yapacakları çalışmalara ışık tutacaktır. Gerek medya ve günlük yaşam içerisinde karşılaşılan durumlar gerekse okul ortamında öğrencilerle kurulan iletişimden edinilen deneyimler sanal zorbalığın çocuk ve ergenlerin kişisel-sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyebilecek bir durum olduğunu düşündürmektedir. Bu olumsuz etkilerden biri olabileceği düşünülen ve ortaokul öğrencilerinin gerek günlük hayatlarını gerekse okul yaşamlarını önemli oranda şekillendirebilen sosyal beceri düzeyinin sanal zorbalık ile ilişkisinin ortaya konmasının literatür ve toplumsal farkındalık açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmadan elde edilecek olan sonuçların okullarda sanal zorbalığın etkileri ve sebep olabileceği olası sorunlar konusunda önleyici planlamalar yapabilme noktasında faydalı olabileceği öngörülmektedir. Ayrıca ortaokul öğrencilerinin kişilerarası iletişim ve etkileşim becerilerini ortaya koyan sosyal beceri düzeylerinin, sanal zorbalık ile olan ilişkisi okullarda çalışan eğitimcilerin sanal zorbalığın çözümü adına geliştirilebileceği sosyal beceri eğitimleri konusunda farkındalık yaratacaktır. Aynı zamanda ebeveynler de sanal zorbalığın ilişkili olduğu değişkenler hakkında bilgi sahibi olarak çocuklarına yönelik önleyici çalışmalar yapabilecektir. Sanal zorbalığı zorba kişi için cazip kılan da kurban için acı verici kılan da kişilerarası bağlamdaki anlam ve etkileridir. Zorbalığın bu kişilerarası boyutundan ötürü zorbalıkta bulunan ve

zorbalığa maruz kalan bireylerin sosyal becerilerini ele almak zorbalık konusunda daha kapsamlı bir anlayışa olanak sağlayacaktır.

Sayıtlılar

1- Araştırmada belirlenmiş olan örneklem grubunun evreni yansıttığı varsayılmaktadır.

2- Araştırma kapsamına alınan katılımcıların kendileri için hazırlanan anketteki sorulara eksiksiz ve yansız cevap verdikleri varsayılmaktadır.

3- Araştırma kapsamında kullanılan sanal zorbalık ölçeğinin öğrencilerin zorbalık becerilerini tam ve eksiksiz ölçtüğü varsayılmaktadır.

4- Araştırma kapsamında kullanılan sosyal beceri ölçeğinin öğrencilerin sosyal becerilerini tam ve eksiksiz ölçtüğü varsayılmaktadır.

5- Araştırmaya dahil edilen öğrencilerin diğer psikolojik değişkenler açısından homojen özellikler gösterdiği varsayılmaktadır.

6- Verilerin toplanmasıyla araştırmanın tamamlanması arasında geçen süreçte gelişen bilişim teknolojilerini ve daha sıklıkla kullanılmaya başlanan cep telefonunun etkisini tam olarak yansıtmadığı varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma;

1- İç Anadolu Bölgesi'nden Ankara ili merkezinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Diyarbakır ili merkezinde, Ege Bölgesi'nden İzmir ili merkezinde ve Marmara Bölgesi'nden İstanbul ili merkezinde bulunan dört okulun ortaokul öğrencilerinin görüşleriyle,

2- Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık davranışlarına maruz kalma ve sanal zorbalık davranışlarını uygulama durumları için kullanılan veri toplama aracından elde edilen verilerle,

3- Ortaokul öğrencilerinin sosyal becerilerini ölçmek için kullanılan veri toplama aracından elde edilen verilerle,-

4- Bu çalışma diğer dış değişkenleri kontrol çalışması yapılamadığından dolayı öğrencilerin bildirdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

Tanımlar

Beceri: Beceri, karmaşık devinimsel eylemleri değişik koşullar altında da yeterlikle yapabilme gücüdür. Bireyin bedensel ve düşünsel bir çaba göstererek bir işi kolaylıkla ve ustalıklarla yapabilmesi ne beceri denir. Bir iş yada işlemde ya da okul derslerinde kazanılmış, bilgi, beceri ya da yeterliliğin derecesi, ustalık, uzluk, yetki (Öncül, 2000; Akt.: Gülaçtı, 2009).

Sanal Zorbalık: Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da grup tarafından diğerlerine zarar vermek için tasarlanan kasıtlı, tekrarlanan ve düşmanca davranış içeren zorbalık türüdür (Belsey, 2006).

Sanal Kurban: Bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla birey veya grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik veya ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak zarar görme durumudur (Arıcak, Kınay & Tanrıkulu, 2012).

Sosyal Beceri: Bireyin başka kişilerle etkileşim içerisinde bulunabilme ve kendisi açısından önemli kişiler arasında konumunu ve tanınırlığını belirleyen sosyal davranışları ortaya koyma becerisi olarak tanımlanır (Matson & Olendick, 1988; Akt.: Bacanlı & Erdoğan, 2003).

Zorbalık: Zorbalığa ilişkin tanımlar arasında en yaygın olarak kullanılanı Norveçli araştırmacı Olweus tarafından yapılmıştır. Olweus (1994) zorbalığı zorbalığa uğrayan veya kurban olan bir öğrencinin bir veya daha fazla öğrenci tarafından tekrarlı ve belli bir süre devam eden olumsuz davranışlara maruz kalması olarak tanımlamıştır.

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Bu bölümde sanal zorbalık ve sosyal beceriyle ilgili kuramsal çerçeve hakkında bilgi verilmiş ve ardından Türkiye’de ve yurt dışında sanal zorbalık ve sosyal beceriyle ilgili yapılmış çalışmalar tanıtılmıştır.

Sanal Zorbalığa İlişkin Kuramsal Temel

Sanal zorbalık, genellikle “başka bireylere zarar vermek düşüncesiyle, bir şahıs veya gruptan, elektronik posta, cep telefonu, çağrı cihazı, kısa mesaj servisi ve web siteleri benzeri bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını kapsayan; bilinçli, tekrarlayan bir biçimde ve düşmanca eylemleri destekleyici eylemler” biçiminde açıklanmaktadır (Arıcak, 2009).

Hinduja ve Patchine (2009)’e göre fiziksel olarak uzak bir yerde bulunan kişiye yönelik bazı olumsuz durumları (taciz, tehdit, vs.) içeren sanal zorbalık, genellikle bireysel bilgisayar ya da cep telefonlarıyla karşıdaki bireye onun hoşlanmadığı ifadeleri göndermeyi kapsamaktadır. Sanal zorbalıkta saldırganla kurban arasında herhangi bir temas bulunmamasına karşın saldırıya maruz kalan birey ruhsal yönden zarar görebilmektedir.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı koşulların sonsuz, denetimsiz ve yasaksız kullanımı birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu olumsuzlara örnek olarak, internet bağımlılığı, internette ödev kopyalama, cep telefonlarıyla kopya alıp verme, intihar yöntemleri, patlayıcı yapımı hakkında bilgi veren veya ırkçı/ayırıcı içeriklere sahip sayfalara ulaşmanın rahatlığı, pornografik sayfalar veya elektronik kaynaklı iletişim araçlarıyla yapılan cinsel taciz benzeri durumlar, verilebilir (Erdur & Kavşut, 2007).

Thompsen’in (1994) sanal zorbalık problemlerini irdelemek için yaptığı araştırmaların sonuçlarına göre sanal zorbalıkta en çok kullanılan yöntemler: lakap takma, kaba bir dil kullanma, ağız bozukluğu ve bilgisayar temelli iletişim ortamlarındaki bireysel saldırılar olduğu ifade edilmiştir (Akt., Dalmaz, 2014).

Sanal zorbalık ve geleneksel zorbalık arasındaki fark. Zorbalık, zayıf ve kendisini savunamayacak düzeyde olan kişiye yönelik, devamlı ve kasıtlı şekilde yapılan, kırıcı olumsuz eylemlerdir. Örneğin; zihinsel veya fiziksel güçleri hemen

hemen eşit olan iki bireyin karşılıklı kavga etmesi veya tartışması saldırganlık özelliği taşısa bile, zorbalık olarak ifade edilemez (Yüksel, 2004). Sanal zorbalık, hedefteki bireyin tehdit edilmesi, onlara sataşılması, onlara alaycı yaklaşılması ve onların küçümsenmesi yönünden karşılıklı gerçekleştirilen zorbalığa benzemektedir. Fakat farklı yönden internette yapılan zorbalığın daha olumsuz etkiler yaratması muhtemeldir. Birebir (yüz yüze) zorbalıkta, hem fail, hem de izleyicilerle, duruma bir takım bireyler dahil olabilirken; internet ortamındaki zorbalıkta, bir tuşla bir çok kişiye müstehcen şakalar, açık fotoğraflar ya da nefret postaları gönderilmesi mümkündür. Ekran lakapları ve web siteleri, zorbaların, saldırgan eylemlerin takibini zorlaştıran anonimlik maskesinin arkasına saklanmalarına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca karşılıklı herhangi birine kırıcı şeyleri ya da tehdit edici düşünceleri söyleme noktasında tereddüt eden ya da çekinen kişiler, sanal ortamda bu tarz eylemleri göstermeye daha yatkın olabilmektedir (Dalmaz, 2014). Olweus'a (1994) göre, bir eylemin zorbalık şeklinde ifade edilebilmesi için kriterlerden biri "eylemin sürekli olması ve zamanla eylemin tekrarı olmasıdır". Ancak, sanal zorbalık için bu kriter farklı işler. Örneğin, bir bireyin uygunsuz bir videosunun veya görüntünün herhangi bir sosyal paylaşım sitesine bir kere yüklenmiş olması tekrarlanan bir eylem değildir. Ama sanal mağdurun veya farklı izleyicilerin bu video veya görüntüyü birden çok kez görme imkânı olacaktır.

Sanal zorbalık türleri. Sanal zorbalık kavramını Cicioğlu (2014) isim olmayan çağrılar, kapalı kimlik ile iletilen e-postalar, virüsler, hakaret ve tehdit içerikli ileti ya da resimler ile sergilenen davranışlar olarak tanımlamıştır. Manap (2012) ise sanal zorbalık eylemi için şunları söylemiştir: 'Sanal zorbalık eyleminde; sözel zorbalık türü olan ad takma, küçümseme, dedikodu yayma, alaycı yaklaşma, olumsuz şakalar yapma, biri ile alakalı kötü bir şeyler yazma, incitici notlar bırakma, vb. durumlar yaşanabilmektedir. Duygusal zorbalık türü olan grup dışında bırakma, özellikle arkadaşça olmayan biçimde davranma, ırkla alakalı aşağılamalar, duygusal işkence, vb. durumlar yaşanabilmektedir. Tehdit edici zorbalık türü olan parasını, eşyasını ya da ödevlerinin bir kopyasını istemek, şantaj yaparak hakkı olmayan bir şeyi istemek, vb. durumlar yaşanabilmektedir. Sanal zorbalık baş edilemez düzeye ulaştığında gerçek yaşama yansiyarak fiziksel zorbalık türü olan saldırma, şiddet vb. eylemlere dönüşebilmektedir.

Sanal zorbalık kavramı ile ilgili yapılan bu betimlemelerden hareket edilerek genel olarak sanal zorbalık kavramını zorbaca eylemlerin internet, telefon vb. gibi bilişim teknolojilerini kullanma yoluyla yineleyici olarak yapılması biçiminde tanımlanmaktadır. İnternet kullanım düzeyinin artmasıyla beraber daha fazla önem kazanmış olan bu kavram zorbaca eylemlerin bire bir değil de internet, telefon kanalıyla yapılması ile ortaya çıkan rahatsız edici eylemlerdir (Gencer, 2017).

Sanal zorbalık ve türleri ile ilgili Saini ve Solomon (2009) sanal zorbalığın, dünya genelinde meydana gelen çevrimiçi internet kullanımının ve teknolojik gelişmelerin sonucunda oluşan bir kavram olduğunu ve özellikle çocuk ve ergenlerde farklı sonuçlar ortaya çıkararak farklı şekillerde davranışlar olarak görülebildiğini açıklamışlardır.

Smith, Mahdavi, Carvalho ve Tippett (2008), bilgi ve iletişim araçları bakımından sanal zorbalığın cep telefonu, metin mesajları, fotoğraf ve video görüntüleme zorbalığı, e-mailler, tanışma siteleri, anlık mesajlaşma ve web siteleri olmak üzere yedi türde ele alınabileceğini ifade etmişlerdir. Willard (2007) da davranışların içeriğine göre yaygın sanal zorbalık eylemlerini yedi farklı kategoride belirtmiştir. Bu kategoriler: kışkırtma/kızdırma, online/çevrimiçi taciz, iftira, başka bir kimliğe bürünme, ifşa etme, dışlama ve sanal tacizdir.

Kışkırtma/Kızdırma (Flaming). Çevrimiçi ortamda iki ya da daha fazla kişinin kızdırmak amacıyla birbirlerine karşı saldırganca, kaba, aşağılayıcı ve bazen de tehdit edici bir dil kullandığı kısa süreli sanal zorbalık türüdür. Kızdırma genellikle sohbet odaları, tartışma sayfaları, e-oyunlar gibi herkese açık ortamlarda ortaya çıkmaktadır. İki veya daha fazla birey arasında gerçekleşen kızdırmada sosyal statü ve teknolojik yeterlilik gibi çeşitli özellikler yönünden kişiler arasında farklılıklar yoktur (Erbiçer, 2017)

Online/Çevrimiçi taciz (Online harassment). Sanal ortamlardaki sözlü sataşmalardır. Saldırgan kaba ve yalın bir dil kullanarak kişilere sataşmaktadır. Bu konudaki en önemli şey sataşmaların çok şiddetli olabilme ve gerçek bir tehdit haline gelebilme potansiyeli taşımasıdır (Metli, 2017). Çevrimiçi zarar verme eyleminde kişinin kendisinden farklı özellikler yönünden daha aşağıdaki bir kişiye sanal zorbalık uygular. Çevrimiçi zarar vermede kişi sürekli şekilde aşağılayıcı mesajlara maruz kalabilir. Bu mesajlar doğrudan bireyin kişisel hesabına gönderilebileceği gibi

herkesin rahatlıkla girebildiği sanal ortamlarda da dile getirilebilmektedir (Çiftçi, 2015).

İftira (Denigration). Birinin hakkında zarar verici, onur kırıcı, aşağılayıcı, acımasız ve doğru olmayan bilgileri bir internet sayfasında yayımlamak ya da e-posta veya metin mesajlarını kullanarak başka kişilerle paylaşmak şeklinde tanımlanmaktadır (Kowalski & Limber, 2007). Ayrıca, Hines (2011) sanal zorbanın, kişi hakkında uydurulmuş hikâyeleri sosyal paylaşım sitelerinde, şahsi internet sayfalarında ve bloglarında paylaşabildiklerini ifade etmektedir. Zorbalık davranışını yapan birey, kişinin arkadaşlık ilişkilerini bozmayı ve saygınlığına zarar vermeyi hedeflemektedir. Hinduja ve Patchin (2015) bu tür aslı olmayan bilgilerin e-posta, metin mesajı gibi iletişim araçları yardımıyla çok hızlı bir biçimde yayılabildiğini ve kurban ile ilgili dedikoduların birkaç dakika için öğrenilebildiğini belirtmektedir. Dahası bu tarz dedikoduların genel olarak değişik isimler kullanılarak açılmış olan hesaplardan paylaşılması, bilginin kaynağını tespit etmeyi güçleştirmektedir. Bu da sanal zorbalığın bu türünün, öğrenciler tarafından öğretmen ve idarecilere karşı kullanılmasına sebep olabilmektedir (Hinduja & Patchin, 2015). Sanal kurbanın aslı olmayan bilgilerin paylaşıldığı siteye veya sayfaya erişimine izin verilmemesi ise bu tür iftiraların silinememesine sebep olmaktadır (Hines, 2011).

Başka bir kimliğe bürünmek (Impersonation). Bir kişinin şifresini kırarak hesabına girme ve diğer kişilere onun adına, onu sıkıntıyla karşı karşıya bırakacak, arkadaşları arasındaki saygınlığına zarar verecek ve kendisini kötü hissetmesine sebep olacak mesajlar gönderme başka bir kimliğe bürünme olarak ifade edilir. Ayrıca kişiye ait sırların ya da kişinin utanmasına sebep olacak bilgilerin sanal ortamda paylaşılması, şahsi fotoğrafların ve videoların yerel kablosuz bağlantılar (bluetooth) ya da mesajlar vasıtasıyla bir telefonda diğerine aktarılması, web sitelerine yüklenmesi ya da herkesin görebileceği platformlarda paylaşılması da izinsiz kullanım olarak bildirilmektedir (Çiftçi, 2015).

Başkasının kişisel bilgilerini internet ortamında ifşa etme (Outing and trickery). Bireyin kişisel olarak algıladığı ya da utanmasına neden olacak resim, fotoğraf, video, mağdura ait şahsi sırların veya kişinin yaptığı şahsi bir görüşmenin içeriğinin diğer insanlara aktarılmasıyla da çevrimiçi ortamlarda paylaşılması şeklinde ifade edilmektedir. Buna birine arkadaşymış şeklinde davranarak,

hakkındaki şahsi bilgi ve sırları çevrimiçi ortamda başka insanlarla paylaşmak örnek gösterilebilir (Willard, 2007).

Dışlama (Exclusion). Kişiyi gruba almama ya da gruptan atma olarak ifade edilmektedir (Usta, 2013). Başka bir ifade ile dışlama; birini arkadaş listesinden, sohbet odalarından, internet gruplarından, oyun sayfalarından, anlık mesajlaşma gruplarından ya da bloglardan çıkartmak anlamına gelmektedir. Dışlama birey üzerinde ciddi derecede olumsuz etkilere sahiptir. Yapılan çalışmalar bu tarz sanal zorbalığa maruz kalma düzeyinin arttıkça insanların kendilerini dışlanmış hissettiklerini, kontrollerinin azaldığını ve benlik saygılarının düştüğünü göstermektedir (Özer, 2016).

Sanal taciz (Cyberstalking). Willard (2007) sanal tacizi "Aşırı derecede aşağılayıcı ve göz korkutucu tehditler içeren ve şantaj barındıran zararlı mesajları birine devamlı olarak gönderme" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tür zorbalığı yapan kişiler aynı zamanda mağdur hakkında asılsız bilgiler çıkarabilmekte ve arkadaşlık ilişkileri ile saygınlıklarına zarar verebilmektedirler. Bir başka sanal zorbalık türü olan zarar verme (harassment) ile aralarında kesin bir ayırım yapmanın güçlüğüne rağmen Willard (2007) bireyin hayati tehlikesinin olması veya güvenliğinin tehlikeye girmesinin sanal tacizi, zarar vermeden (harassment) ayıran bir ölçüt olduğunu ifade etmektedir.

Sanal zorbalık araçları. Araştırmalar internet ortamında oluşan zorbalıktan dolayı meydana gelen davranışların en sık chat odaları, fotoğraf, video klip gönderme, web sitesi oluşturma, anlık mesajlaşma, cep telefonuyla arama veya mesaj gönderme gibi davranış şekilleriyle olduğunu göstermektedir (Ybarra, Espelage & Mitchell, 2007).

Anlık mesajlaşma. Messenger, WhatsApp, MSN gibi sanal ortamda kullanılan uygulamalar aracılığıyla kişinin arkadaş listesindeki kişilerle paralel olarak yazışması anlık mesajlaşma (Instant messaging) olarak adlandırılmaktadır. Anlık mesajlaşma, kişinin internet yolu ile sosyal medya hesaplarındaki arkadaşlık listesinde yer alan kişilerle eş zamanlı olarak iletişim sağlanmasına zemin oluşturmaktadır. Kullanıcılar, aynı zamanda birden çok kişiyle iletişim kurabilirler (Willard, 2007). Anlık mesajlaşma şekli ile sanal zorbalık yapan kişi, karşısındakine göz korkutucu ve kızgınlık içeren mesajlar iletebilmektedir. Ayrıca, sanal zorba,

sanal mağdurun özel bilgilerini kullanarak onun adına hesap açabilmekte ve mağdurun arkadaş ya da takip listesindeki kişilere uygun olmayan mesajlar iletip veya sanal mağdurun rencide edici resim veya videolarını arkadaş listesindekilerle paylaşabilmektedir. Messenger, Whatsapp, Twitter, Instagram vb. sosyal medya araçları fazla kullanılan sanal zorbalık türleridir (Erbüçer, 2017).

Sohbet odaları. Bununla birlikte yapılan yazılı konuşmaları bir tek odadaki kişiler görebilmektedir. Sohbet odasındaki kişi, diğerlerini sohbete davet edebilir, istemedikleri kişileri sohbetin dışında tutup kimliğini gizleyebilir. (Metli, 2017).

Fotoğraf/Video klibi. "Sanal zorbalıkta kişi mağdurun gözünü korkutmak, rahatsızlık ve utanmışlık vermek için fotoğrafını çekebilmektedir, video klipler hazırlayarak sosyal medya da ya da bluetooth aracılığıyla başkalarına iletilebilmektedir. Daha çok anlık fiziksel tacizin kayıt edilerek paylaşmasına dayanmaktadır (İlhan, 2016).

E-posta. E-posta iletişimdeki esnekliği, kullanım rahatlığı ve gücü ile internetin oluşturduğu, en çok kullanılan anlık olmayan iletişim şeklidir (Odabaşı, Kabakçı ve Çoklar, 2007). E-posta genelde mesaj göndermek için kullanılıp gençler kadar yetişkinlerde de sürekli tercih edilmektedir. Sanal zorbalılar e- posta göndererek bir kişinin rencide olabileceği bilgileri çok hızlı bir şekilde birçok insana gönderebilir. Seri bir şekilde diğer birçok insana gönderilebilme özelliğinden dolayı kişi üzerinde kötü bir hisse neden olabilir. (Bhat, 2008). Yani e-posta kullanımı da saldırı mesajları göndermek, taciz etmek ve başkasına hasar vermek amacı ile kullanılabilir (Bauman, 2007). E-postaları sadece iletiyi gönderen ve iletiyi alan kişi görebilir ve sadece onları ilgilendirmektedir. İnsanların birbirlerine gönderdikleri elektronik postalarda kişisel bilgiler, yalnızca maili gönderen kişinin bilmesini istediği konular yer alır. Bu kişilerin kabulü dışında üçüncü bir şahsın ya da kurumun o mailleri habersiz bir şekilde alması özel hayatın gizliliği hakkını ihlal ederek suç sayılabilmektedir. Fakat tekrar birçok kişi farklı yollarla istediği kişinin e-mailine ulaşıp hatta bazıları bilgilere ulaşmakla kalmayıp kişinin e-posta adresini ele geçirerek o adresin kullanılmamasına sebep olabilmektedir (Bhat, 2008).

Sosyal ağ siteleri. İnsanların kişisel profilleri oluşturmalarıyla farklı paylaşımlara imkan sağlayan uygulamalardır. Kişinin isteğine bağlı olarak sayfasında görülmesini istediği alanlar ile kişiler; facebook, myspace, twitter ve

instagram gibi sosyal ağlardaki uygulamalar üzerinden toplumsal değerlerini sürdürmeye çalışmaktadır (Toprak, ve diğerleri, 2009). Kullanılan bu uygulamalar, özel hayatın ve kişisel bilgilerin de paylaşılmasıyla beraber güvenlik probleminin oluşmasına sebep olmuştur. Çevrimiçi durumlarda sosyal ağ içinde yer alabilen birey ve kurumların güvenilirlikleri de ortaya çıkan sıkıntıya değişik bir bakış açısı oluşturmaktadır (Durmuş, Kılıç, Yurtkoru ve Ulusu, 2010).

Web siteleri. İnternet siteleri bireylerin dilediklerinde sanal zorbalık yapabilecekleri uygulamalardır. İnternet sitelerinde bireyler bir başkasının beğenmeyeceği resimleri izin almadan yükleyebilir ve görsel olarak kusurlarını başkaları tarafından görmesi sağlanabilir. Sanal zorbalık, başkalarının ilgisini çekmesi için zorbalık yaptıkları kişi ya da kişiler hakkında video klip yayımlama, sesini, kişinin fiziksel özelliklerini hakaret edici ve küçük düşürücü bir şekilde gösterebilirler (Hinduja & Patchin, 2009). İnternet siteleri, genellikle bir ana sayfadan, metinden ve resim, fotoğraf gibi diğer belgelerden oluşmaktadır. İnternet sitesi, bir kişi, kuruluş veya bir organizasyon tarafından kurulabilir. İnternet sitelerinin yayınlanabilmesi için sitenin ve sitede bulunan resim, müzik gibi verilerin sunucu adı verilen gelişmiş bilgisayarlarda depolanmasını içeren barındırma hizmetini (hosting) almak gerekmektedir (Bhat, 2008). İnternet kullanarak yapılan sanal zorbalıkta, zorbalığa maruz kalanlar çoğunlukla internet sitesini kimin oluşturduğunu bilmezler. Bu tür sanal zorbalık yani kişilerin özel yaşamlarını internet sitelerinde yapılan yayınlarla ihlal edilmesi kişilik haklarının ihlali sayılır. İnternet sitelerinde gerçekleşen bazı olaylar bireyin aile ve özel hayatına tecavüz edici olarak adlandırılmaktadır. Bir internet sitesinde, kişinin video veya fotoğraflarının onun isteği ve haberi dışında yayınlanması, bireyin kişisel bilgilerinin açığa çıkarılması, bireyin sırlarının açıklanması, bireyin kimliğine ya da akrabalarına küfür, hakaret edilmesi, göz korkutucu yayın yapılması, bireyin reklam malzemesi olarak kullanılması gibi olaylar doğrudan bireyin kişilik hakkının ihlali olarak değerlendirilmektedir (Çiftçi, 2015). Böyle bir ihlal olayı ile karşılaşıldığında genellikle internet sitesinin yayından kaldırması için hosting veren sitelerle iletişime geçilip öneride bulunabilir. Birden çok hosting veren sitenin web siteleri aracılığıyla gerçekleştirilen sanal zorbalığı düşüncelerin rahatça ifade edilmesi olarak değerlendirdiği de bulunan araştırma sonuçlarındandır (Eroğlu & Peker, 2011).

Cep telefonu. Özellikle telefon yoluyla tacizlerin, aramayı yapan kişinin konuşmadığı telefonların devamlı ve belirli aralıklarla gelmesi, rahatsız edici içerikli mesajların atılması ile hedeflenen, bireyi huzursuz etmektir. Özellikle arama yapan kişinin sessiz kaldığı durumlar, telefon zorbalığının en çok karşılaşılan örneklerindedir (İlhan,2016).

Bloglar. Blog, genel olarak güncelden eskiye doğru sıralanmış yazı ve yorumların yayınlandığı, web tabanlı bir yayındır. Genellikle her gönderinin sonunda yazarın adı ve gönderi zamanı gösterilir. Yayıncının seçimine göre okuyucular yazılara yorum yapabilir. Blog kayıtlarına resim, video ve kullanıcı anketi gibi çok çeşitli konular ilave edilir (Erbiçer, 2017). Bu konuları okuyanlar, bunlara gaddarca ve acımasızca yorum yapabilmektedirler. Bloglar, sanal zorbalık için düşüncelerini, yorumlarını ve diğer insanların sırlarını gönderebileceği bir meydana (Bauman, 2007). Ayrıca, sanal zorbalık, bu bloglar aracılığıyla sınıf arkadaşlarının fiziksel özellikleri, zekâları, kişisel bakımı ve cinsel tercihleri ile ilgili yorumlarda yapabilmektedir (Bhat, 2008).

Çevrimiçi oyunlar. Birden çok oyuncunun katılımını sağlayan ve internet üzerinden oynanan oyunlardır. İnternette gençlerin oynayabileceği birçok oyun bulunmaktadır. Bu oyunların bir kısmı, tek bir oyuncuyla bilgisayara karşı oynanabilmekteyken, diğer oyunlar ise birden fazla oyuncunun katılımını gerektirmektedir. Bu oyuncular bazen birbirlerine karşı bazen de iş birliği yaparak bilgisayara karşı oyun oynamaktadırlar. Bu tür oyunların oynandığı yerler, bireylere oyun oynarken birbirleriyle iletişim kurma olanağı da sunmaktadır. Fakat kişilerin çevrimiçi oyunlarda gerçek kimliklerini gizleyebilmeleri iletişim sürecinde daha korkutucu, saldırgan, aşağılayıcı ve kaba bir üslup kullanmalarına neden olmaktadır. Oyun sırasında kişinin farklı bir kimliğe bürünmesi ve sanal ortamda oyun oynadığı bireyleri gerçek birer kişi olarak görmemesi, onun daha saldırgan tutumlar göstermesine yol açmaktadır (Kowalski vd., 2007; Willard, 2007).

Forumlar. İnsanların bir konuyla alakalı birbirleriyle düşüncelerini paylaştıkları ve birbirlerinin sorunlarına çözüm sunabildikleri platformlardır. Forum kurallarını kabul ederek foruma üye olan bir birey takma ad ve bir şifre kullanarak forumda diğerleriyle iletişim kurabilmekte ve düşüncelerini açıklayabilmektedir. Bu ortamlarda zaman içerisinde arkadaşlıklar ve dostluklar oluşabilmekte; fakat kimi durumlarda da kişiler sanal zorbalığa maruz kalabilmektedir. Sanal zorba, takma

isim kullanarak girdiği forumda başkalarının fikirleriyle alay edebilmekte, onları küçümseyebilmekte ve tehdit edebilmektedir. Bunlara ek olarak mağdura zararlı mesajlar iletebilmekte veya bireye onurunu kırarak ve saygınlığını zedeleyecek iftiralar atılabilmektedir (Yaman, Eroğlu & Peker, 2011).

Sosyal Becerilere İlişkin Kuramsal Temel

Beceri. Gülaçtı'nın (2009) tanımına göre beceri karmaşık olan devinimsel eylemleri değişik koşullar altında da yeterlilikle yapabilmektir. Becerinin kolayca ve yetkinlikle yapılabilmesi için düşünsel ve fiziksel bir çaba sergilenmelidir.

Beceri: a. Bireyin kolaylıkla ve kusursuz olarak yapmasını öğrendiği her şey. Bedensel ya da anlık olabilir (çoğunlukla kassal eylemler için ve değişen koşullara uyum anlamında kullanılır ve sağladığı sonuç bakımından değerlendirilir),

b. Ortopedide el ve parmak başarısı ile göz işbirliği,

c. Bir iş ya da işlemde ya da okul derslerinde kazanılmış, bilgi, beceri ya da yeterliğin derecesi, ustalık, uzluk, (Gizil yetenek ve anıklıktan ayrımı, bunların özel alıştırmalardan önce var oluşudur) (Öncül, 2000).

Becerinin kazanılması. Birey, yabancı olduğu bir durumla karşı karşıya kaldığında ne yapacağına karar vermesi gerekmektedir. Birey becerikli olmadığına, durumu incelerken, neticeyi değerlendirirken duraksamalar ve kararsızlıklar gösterebilmektedir. Oysaki birey becerilere sahip, daha az duraksama, daha az deneme yaparak hedefine ulaşabilmektedir.

Hedefine ulaşmak için harekete geçen kişi,

- 1) İlk olarak becerikli olması gereken durumu tanımlamaya,
- 2) Daha sonra bu durumdan gelen uyarıcıları algılamaya,
- 3) Yorum yapmaya çalışmaktadır,
- 4) Yeterli oranda incelediği sonucuna ulaştınca da deneme tepkisini gerçekleştirir,
- 5) Denediğini algılar,
- 6) Yorumlar,

7) Yeterli seviyede yaptığını anlayınca beceriyi kazanmış olur (Başaran, 2005).

Beceri, davranışların hızla birbirini takip etmesiyle oluşmaktadır. Beceri edinen bir birey, herhangi bir işi başkalarına oranla daha iyi yapabilir. Beceri çoğunlukla el ve diğer beden unsurlarıyla yapılan işler için kullanılsa da zihne ait beceriler de bulunmaktadır. Örneğin; kimyasal, matematiksel formüllerin öğrenilmesi zihinsel bir beceri olarak ifade edilebilir. Herhangi bir konuya dair plan yapabilmekte zihinsel beceri olarak değerlendirilir (Akpınar, 2017).

Sosyal beceri. Sosyal beceri kavramının temelleri 1900'lü senelerin başlarına dayanır. William James (1890) "Psikolojinin Prensipleri" adlı eserde sosyal becerileri ele alan ilk kişidir. Bu çalışma alandaki diğer çalışmalara öncülük edecek niteliktedir (Akt.; Bacanlı, 2014, s.42). Bu çalışmadan yola çıkılarak sosyal beceri için birçok tanımlama yapılmıştır. Bazı tanımlamalarda bireylerin birbirlerine sağlamış oldukları faydalara dikkat çekilmiştir. Bazılarında da çevre uyumu, iletişim becerileri gibi durumlara dikkat çekilmiştir. Aşağıda bazı sosyal beceri tanımlamalarına değinilmiştir:

Birey; ailesi, kardeşleri, yaşlıları ve öğretmenleriyle sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşim durumundayken sürekli sosyal becerilerini kullanır. Bireyin bu etkileşim içindeyken gösterdiği davranışları, sözel ve sözel olmayan davranışlar olarak ayrılmıştır. Sözel ve sözel olmayan davranışlar bütünü, bireyin çevre ile etkileşimlerini tıpkı bir mekanizma gibi etkilemektedir.

Sorias (1986), sosyal beceriyi; kişinin çevresiyle olumlu iletişim kurması, hislerini uygun bir biçimde ifade edebilmesi, bireysel haklarını koruyabilmesi, gerekirse diğer insanlardan yardım talep edilebilmesi, kendine ters gelen arzularını reddedebilmesine kolaylık sağlayan, öğrenilmiş davranışlar biçiminde tanımlamıştır. Kelly (1982) sosyal becerileri, bireyler arası etkileşimlerde kullanılan diğer insanlardan olumlu pekiştireçler alınmasına imkan sağlayan öğrenilmiş davranışlar olarak tanımlamaktadır. Kelly sosyal becerileri amaçlara ulaşmakta bir köprü gibi görmekte, olumlu pekiştireç sağlayan ve bireyler arası etkileşim durumlarında ortaya konulabilen, nesnel olarak tanımlanan davranışlar olarak ele almaktadır (Akt.,Akpınar, 2010).

Gresham ve Elliot (1984) sosyal becerileri;

- a) Toplum ve akranlarca kabul görme,
- b) Davranışlara yönelik değerlendirilme,
- c) Sosyal davranışlar sergileyerek etkili sosyal çıkışlar yapılması olarak ifade etmişlerdir (Akt., Ogiyly, 1994).

Walker, Colvin ve Ramsey (1995) sosyal becerileri; öğrenciler, yaşlılar, eğitimciler, aileler ve diğer toplum bileşenleriyle olumlu sosyal etkileşimleri devam ettirebilmek ve başlatabilmek için öğrencilerin gereksinim duydukları becerilerin tümü olarak tanımlamışlardır. Sosyal beceriler, insanın sosyal etkileşim esnasındaki gözlenen davranışlar olarak ifade edilebilir. Bireyin kendini ne derece yeterli hissedebildiği, sosyal rollerini (evlat, anne, eş, ev kadını, işyerinde müdür vb.) nasıl başlayıp devam ettirdiği sosyal beceriler kapsamında değerlendirilmektedirler. Diğer yandan sosyal beceriler direkt gözlenmezler; tersine bireyin gözlenen davranışı sadece bireyin sosyal becerilerinin bir bölümüdür. Sosyal beceriler, sadece genel bir kavram olan sosyal yetenek aracılığıyla sağlanan iskelet içinde ölçülür ve tanımlanır (Akt., Gülaçtı, 2009).

Dowrick'e (1986) göre sosyal beceriler, belirli bir ortamda sosyal olarak kabul görmeyi sağlayacak ve hem bireyin kendisi hem de karşıdaki için faydalı olabilecek biçimde davranışlar sergileyebilme yetisidir. Sosyal becerilerin manası üstünde daha önce yapılan genel geçer söylemleri geçerli sayarak şu şekilde bir tanımlama yapılabilir; sosyal beceriler, kişiler arası ilişki ve etkileşimlerde sosyal bilgiyi almak, çözümlenmek ve uygun tepkiler verebilmek, amaca dönük ve sosyal bağlama uygun olarak değişebilen, hem gözlenmesi mümkün olan hem de doğrudan gözlenmesi mümkün olmayan bilişsel ve duyuşsal bileşenleri kapsayan ve öğrenilebilir olan davranışlardır (Akt., Seven & Yoldaş, 2007).

Görüldüğü üzere sosyal beceriler tek bir şekilde tanımlanamamaktadır. Fakat kuramsal bakış açılarında bazı tutarlılıklar da mevcuttur. Çoğunlukla sosyal beceri çalışmacıları temel mesaj iletilme ve alma yetilerinin kilit sosyal becerileri yansıttığı noktasında uzlaşma sağlamışlardır (Riggio, 2011).

Cartledge ve Milburn (1995), sosyal beceri tanımlamalarının çoğunun;

1. Başkalarının olumlu tepki vermesini sağlayabilecek ve olumsuz tepkilerin önüne geçebilecek, diğer insanlarla iletişimi olanaklı kılacak, sosyal ve toplumsal manada kabul görebilecek olan öğrenilmiş davranışlar olarak sosyal beceriler,

2. Çevre üzerinde etkili olabilen, amaca dönük davranışlar olarak sosyal beceriler,

3. Duruma özgü olarak ve sosyal içeriğin ne olduğuna göre değişebilen sosyal beceriler,

4. Hem belli gözlenebilen davranışlar hem de doğrudan gözlenemeyen bilişsel ve duyuşsal bileşenler barındıran davranışlar olarak sosyal beceriler gibi ortaklaşan noktalara sahip olabildiğini ifade etmektedir (Akt.,Yüksel, 2004, s.51).

Sosyal beceri en genel tabiriyle belirli bir sosyal ortamda ortaya konulan davranışlardır. Sosyal beceriler ise bir sorumluluğu yeterli bir biçimde yerine getirebilmek gereken özel beceriler olarak tanımlanır. Sosyal beceriler, "kişilerarası etkileşimlerde sosyal bilgiyi alabilme, çözümleyebilme, uygun tepkiler verebilme, amaca dönük ve sosyal bağlama göre değişebilen; hem gözlenen hem de gözlenemeyen biliş ve duyuşlara ait bileşenleri içeren ve öğrenilebilen davranışlardır" (Yüksel, 2004, s.54)

Spence (1983), ise yapmış olduğu araştırmada sosyal becerileri, "kişinin diğer kişilerle psikolojik ya da fiziksel zarar vermesini sağlamayacak şekilde sosyal etkileşimlerde başarılı olmalarına olanak sağlayacak davranış bileşenleri" olarak ifade etmiştir. Bacanlı'ya (2014), göre de Sosyal beceri kavramının kısıtlı bir tanımlama ve bakış açısı yoktur. Bireylerin diğerleriyle olan etkileşimlerinde onların davranış kalıplarını kavrayarak uygun tepki verebilmeleri, genel anlamda kabul gören tanım bileşenleridir. Bu kavramların tümünde başka bireyler söz konusudur. İletişim ve etkileşim kurma söz konusudur. Kişilerarası ilişki ve etkileşimlerin başlangıcını yapma, devam ettirme ve uygun biçimde sonlandırma becerileri sosyal beceri çerçevesinde tanımlanabilir.

Sosyal beceri kavramının temeli Michelson (1983) tarafından ortaya konulan yedi sayılıya dayanır. Bu sayılılar şunlardır:

1. Sosyal beceriler esas olarak öğrenme (gözlem, modelden öğrenme, tekrar ve geri iletim) yoluyla edinilir.

2. Sosyal becerileri belirli ve çeşitli sözel ve bedensel davranışlar oluşturur.

3. Sosyal beceriler etkin ve uygun girişim ve tepkileri gerektirmektedir.

4. Sosyal beceriler sosyal pekiştiricileri en üst seviyeye çıkarmaktadır.

5. Sosyal beceriler öz olarak etkileşime dayanmaktadır, etkin ve uygun tepki vermeyi gerektirmektedir.

6. Sosyal becerilerin performansı ortamın koşullarından etkilenmektedir.

7. Sosyal performansın yetersiz ya da aşırı olması belirlenebilir ve müdahale etmeyi gerektirebilir (Akt., Biçer, 2014).

Bu konuda diğer bir çalışmacı olan Chadsey-Rusch (1992) ise yapmış olduğu çalışmada sosyal becerilerin beş esas özelliğinden söz etmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Sosyal beceriler normlara uygun ya da nötr tepkiler meydana getiren biçimde kişinin diğerleriyle etkileşim içinde olmasına olanak sağlayan, sosyal kabulü kolaylaştıran, öğrenilmiş davranışlar olarak ifade edilebilir. Sosyal beceriler öğrenilirler ve bu becerilerin kullanımındaki başarı diğer bireylerce değerlendirilir.

2. Sosyal beceriler, ebeveynler ve genel olarak toplum aracılığıyla şekillendirilmektedir. Kültürel özellikler bu becerileri etkilemektedir. Bunun neticesinde de farklı toplumlar açısından da kabul gören sosyal becerilerin farklılıkları oluşur.

3. Sosyal beceriler bir hedefe yöneliktir. Sosyal beceriler belirlenmiş amaçlara ulaşmak adına kullanılmaktadır ve bu amaç kişinin kendisi tarafından belirlenmektedir. Sosyal davranışları diğer insanları etkileme adına sergileriz ve yaratılan etki de gelecek yaşantıların üzerinde etkili olur.

4. Sosyal beceriler kendi koşullarına özel olarak değerlendirilirler ve sosyal bağlamın özelliklerine göre değişmektedirler. Birey tarafından sergilenen sosyal beceriler fiziksel koşullara, ortamda bulunan bireylere ve etkileşim için gereken sosyal seçeneklere dayalı olarak değişiklik göstermektedir. Kişinin içerisinde olduğu ortamın özellikleri sosyal becerileri doğrudan etkiler. Örneğin okul ortamı ile ev ortamı sosyal becerilerin sergilenmesi açısından farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca etkileşim halinde olunan diğer insanlara bağlı olarak da sosyal beceriler farklılaşabilmektedirler. Örneğin bir kişi iş arkadaşı ile patronuna karşı sergilediği sosyal beceriler farklılık gösterebilmektedirler. Sosyal beceriler; yaş, cinsiyet, daha önceki deneyimler gibi kişisel durumlardan da etkilenebilmektedirler.

5. Sosyal beceriler hem gözlenebilen, hem de gözlenemeyen bilişsel ve duyuşsal bileşenlere sahiptir. Soru sormak, yönergeleri takip etmek, yardım talep etmek ve selamlaşmak gibi sosyal beceriler gözlenebilen özelliktedirler. Doğrudan gözlenemez özellikte olan fakat sosyal etkileşim sürecinde bulunan sosyal beceriler de mevcuttur. Bu beceriler, sosyal ortamı algılayıp yorumlama, geri bildirimlere uygun sosyal amaçlara ne derece ulaşıldığını değerlendirme konusunda etkilidirler. Bu durumlar sosyal koşul ve durumlara bağlı olarak sosyal becerilerin kullanımını etkilerler (Akt., Biçer, 2014).

Sosyal becerinin boyutları. Sosyal beceri pek çok sosyal iletişim yeterliliklerinin bir araya getirilmesi ile kavramsal hale getirilebilir. Bu yeteneklerin bir kısmı birbirleriyle pozitif bağlantı gösterirken bir kısmı olumsuz ilişki içerisine girebilirler. Çeşitli araştırmacılar sosyal becerileri fonksiyonlarına göre kategorilendirmişlerdir (Bacanlı, 2014).

Riggio'nun (2011) sosyal beceriler modeli altı beceri üzerinden oluşturulmuştur. Bu beceriler duyuşsal ve sosyal düzeydedirler ve her iki düzeyde de anlatım, hassasiyet ve kontrol ile değerlendirilir. Sosyal becerilerin düzeyleri; duyuşsal anlatımcılık, duyuşsal duyarlılık, duyuşsal kontrol, sosyal anlatımcılık, sosyal duyarlılık ve sosyal kontrol düzeyleridir. Duyuşsal anlatımcılık hisleri doğru bir biçimde açıklayabilme becerisi olarak değerlendirilir. Sözsüz mesajları göndermenin becerisi boyutun kapsamında değerlendirilmektedir. Duyuşsal anlatımcı olan kişi canlı ve neşeli olmaktadır, daha atılgan, kendine güveni olan ve enerjik kişiler olarak görülmektedirler. Duyuşsal duyarlılık boyutu başka bireylerin hislerine karşı hassasiyet gösterme, onları anlamaya dönük empatik bir bakış açısına sahip olmaya ilişkin beceridir. Diğerlerinin sözsüz duyuşsal iletilerini tam, doğru ve seri yorumlamaktadırlar. Duyuşsal duyarlılığı iyi düzeyde olan bireyler sempatiye sahip, hassas, cana yakın, atılgan, özgür olarak açıklanabilirler. Duyuşsal kontrol boyutu hisleri düzenleyebilme ve dile getirilişlerini kontrol altına alabilme becerisiyle ilişkilidir. Hislerin paylaşımına uygun olmadığı ortamlarda, özellikle negatif hisleri, gizli tutabilme becerisidir. Bu bireyler "duygusal aktör" olarak ifade edilebilirler. Koşullara uygun olarak hissedebilir ya da gerekli yerlerde maske takma becerisine sahiptirler. Duyuşsal kontrolü olan kişiler kendilerini kontrol altında tutabilen, benlik saygıları iyi düzeyde ve rahat kişiler olarak tanınırlar.

Sosyal anlatımcılık boyutu sözel beceri, başka bireylerle sosyal ilişki ve etkileşimler kurabilme ve ortaya çıkan izlenimler yön verebilme becerisi ile bağlantılıdır. Bu tarafıyla dışadönük gibi görünse de sosyal anlatımcılık boyutları iyi düzeyde olan kişiler dışadönüklük özellikleri yüksek olan kişilerden daha çok etkileyici ve kontrollü olma özelliklerine sahiptirler. Bu bireyler konuşmalara kolaylıkla yön verebilirler ve bu bireylerin sosyal bir mekanda sohbeti başlatma ve sürdürme becerileri iyi düzeydedir. Sosyal anlatımcılık yönleri ön planda olan kişiler duygusal anlamda tutarlı, gruba bağlı, sosyal ve sempatik bireylerdir. Sosyal duyarlık boyutu sosyal konuları ve etkileşimdeki kritik ayrıntıları görebilme ve yorum yapabilme becerisi olarak ifade edilebilir. Sosyal normlar ve etiketler konusunda bilgiye sahip olma ve sosyal durumlarda kendi kendini değerlendirebilmeye ilişkilidir. Sosyal davranışları ortaya koyarken sosyal kurallara göre ve bulunulan koşullara uygun bir şekilde davranabilirler. Sosyal duyarlık boyutu iyi olan kişiler iyi bir dinleyen ve seyirci olmakla beraber hislerinin tesirinde fazla kaldıklarından dolayı gerilim ve iç çatışmalar deneyimlemeye daha fazla eğilimlidirler. Sosyal kontrol boyutu rolünü iyi oynayabilme becerisi ile ilgilidir. Sosyal mekânlarda yaşanan durumlarda sakin ve kontrollü görünmek için gereken bir beceri olarak ifade edilebilir. Zamanla daha iyi düzeye getirilebilen bu özellik güven sağlayabilmek ve bireyler üzerinde etki bırakabilme açısından önem kazanmaktadır. Sosyal kontrol boyutu iyi düzeyde olan kişiler aktif, öz güvenleri yüksek, sosyal anlamda akıllı ve doğru bakış açısı geliştirebilen bireyler olarak tanımlanabilirler (Riggio, 2011).

Goldstein ve arkadaşları (1980) sosyal becerileri 6 grupta irdemişlerdir. İlk grupta dinleyebilme, konuşabilme ve konuşmayı başlatabilme gibi birincil sosyal beceriler olarak belirlemişlerdir. İkinci kategori yardım talep edebilme, katılma ve ikna etme gibi daha ileri düzey sosyal becerileri kapsar. Kendi duygularının farkına varabilme, bunları ifade edebilme ve empatik bir bakış açısı geliştirebilme gibi duygularla baş edebilme becerilerini kapsar. Dördüncü kategori kişisel kontrol, koruma ve izin isteme gibi saldırganlık ifade eden durumlar alternatif olabilen becerilerdir. Stres ile baş edebilme becerileri baskı ile baş edebilme ve ikna etme gibi becerilerden oluşmaktadır. Son boyut ise yeterliliklerine karar verme, motive olma ve sebep sonuç bağlantısı yapabilme gibi plan yapabilme becerilerini kapsamaktadır (Akt., Bacanlı, 2014).

Campell ve Siperstein (1994) sosyal becerileri iki grupta incelemiştir. Bunların birincisi yardım etme, stres ile baş edebilme, bir grubun içerisinde girebilme ve kabul görebilme gibi becerileri kapsayan sosyal beceriler olarak değerlendirilir. Diğer ise sosyal becerilerin somut şekli olarak ifade edilen gülme, göz teması kurabilme, af dileme ya da atılgan olma gibi sosyal becerileri kapsar (Akt., Bacanlı, 2014). Stephens (1978) yapmış olduğu incelemeler neticesinde sosyal beceriyi davranışlar boyutunda irdemiştir ve dört farklı seviye ortaya koymuştur. Bireyin kendisi ile ilişkili davranış(kabullenme, olumlu benlik algısı gibi), sorumlulukla ilişkili davranış(bağımsız iş yapabilme, görevleri bitirebilme gibi), çevresel davranış (çevreye odaklanma, tehlike ile başa çıkabilme gibi) ve bireyler arası(otoriteyi kabul, bireylerin özel eşyalarına saygı gösterme gibi) olarak dört farklı gruba erişmiştir (Akt: Gülaçtı, 2009, s.28).

Davranışçı psikologlara göre tüm insan davranışları öğrenilerek gelişirler. Bu bakış açısına göre, insanların gözlenebilen davranışlarını irdelerek, davranışlarını etkileyen sebepleri ortaya koymak ve onu anlayabilme mümkün olmaktadır. Davranışların kontrol altına alınabileceği, bunun için davranışların nasıl kazanıldığına anlaşılmasının gerekliliği öne sürülmektedir. İnsanlar zaman içerisinde öğrenme yoluyla edinilen başarılı olma, üstünlük kurma gibi güdülerle de davranışlar sergilerler. Organizmanın gerginlik (sıkıntı) düzeyini düşüren davranışların yinelenme ihtimali yükselmektedir. İnsanlar öğrenme prensiplerini bilinçli veya bilinçsiz olarak kullanmaya bağlı olarak kişiler arası ilişki ve etkileşimlerde davranışlarını şekillendirmektedirler (Kuzgun, 1997).

Bilişsel yaklaşıma göre davranışlar insanların çok erken dönemlerden itibaren geçirmiş oldukları yaşantılar tarafından belirlenir. İnsanlar çocukluklarında, kendileri ve çevreleri hakkında bazı değer yargıları kazanır. Bu yargılar ebeveynler ve yetişkinler aracılığıyla aşılanmaktadır. Çocukların değer görme, korunma, iyi bir insan olarak hayatlarını sürdürme gibi ihtiyaçları bulunmaktadır ve çocuk bu ihtiyaçlarını karşılayan yetişkin bireylerin değer yargılarını kolaylıkla benimsemektedirler (Kuzgun, 1997).

Bilişsel kuram sosyal becerilerin esasen bilişsel bir beceriler grubu şeklinde değerlendirir. Bu bakış açısına göre sosyal beceri yetersizliği yaşayan bireyler aslında bilişsel eksiklikleri sebebiyle bu duruma gelmektedirler. Diğer bir deyişle onlar sosyal ortamlarda nasıl hareket edecekleri konusunda yetersiz kalmaktadırlar.

Bireylerin zihinlerinde bilişsel kurgular bulunmaktadır ve bu kurgular onların olayları anlayabilmelerine, uygun davranışlar sergilemelerine yardım etmektedir. Bu bakış açısına göre sosyal beceri konusunda yapılacak bireylerin bilişsel yeteneklerini yükseltmeye dönük olmalıdır (Bacanlı, 2014).

Sosyal öğrenme yaklaşımlarına göre de davranış, bireysel ve çevresel uyarıcılar arasındaki devamlı bir etkileşimin sonucu olarak gelişmektedir. Çevresel şartlar, öğrenme aracılığıyla davranışı biçimlendirir; buna karşın bireyin davranışı da çevreye şekil vermektedir (Atkinson, Atkinson ve Hilgard, 1995). Albert Bandura'nın geliştirmiş olduğu sosyal öğrenme yaklaşımına göre öğrenme, model alma ve ya gözlem yoluyla oluşmaktadır. Bandura'nın sosyal bilişsel öğrenme yaklaşımının temelinde 6 ilke mevcuttur. Senemoğlu (1997) bu ilkeleri şu şekilde özetler:

1. Karşılıklı Belirleyicilik: Bandura' ya göre, kişisel unsurlar, kişinin davranışı ve çevre karşılıklı olarak bir birini etkilemektedir ve bu etkileşim kişinin daha sonraki davranışını etkilemektedir. Hem davranış çevreye hem de çevre davranışa yön verebilir.

2. Sembolleştirme Kapasitesi: İnsan, düşünebilme ve dili kullanabilme kuvvetine sahip olduğu için, geçmiş yaşantıları zihninde tutabilmekte, geleceği ise deneyebilmektedir.

3. Öngörü Kapasitesi: İnsanlar, daha ortaya koymadıkları davranışlar başta olmak üzere hem kendi davranışlarını ve hem de diğer insanların davranışlarını kestirebilirler.

4. Dolaylı Öğrenme Kapasitesi: İnsanlar özellikle de çocuklar, genel olarak diğer insanların davranışlarını ve davranışlarının neticelerini gözleyerek öğrenmelerini gerçekleştirirler.

5. Öz Düzenleme Kapasitesi: İnsan, kendi davranışlarını kontrol altına alabilme becerilerine sahiptir. İnsanların davranışları diğerlerinin tepkilerinden etkilenmekle beraber davranışlarının sorumlulukları kendilerine aittir.

6. Öz Yargılama Kapasitesi: İnsan kendisiyle ilgili düşünme, yargılar geliştirme, kendisini yansıtabilme potansiyeline sahiptir.

Sosyal beceri eğitimi. İnsanların birlikte yaşamlarını sürdürebilmeleri için sosyal davranışlar ortaya koymaları gereklidir. Bu durum bazı bireyler için doğal iken bazıları için zor bir durum olabilmektedir. Bu beceriler konusunda yetersiz olan bireylerin sosyal beceri eğitimi almaları gerekmektedir. Sosyal beceri eğitiminin hayatın içerisinde düzenlenmesi daha etkilidir (Bacanlı, 2014). Sosyal beceri yetersizliklerinin eğitim süreci okul öncesi evreden başlayarak olması önemlidir. Özellikle okul öncesi evrede yapılan çok boyutlu değerlendirmelerle çocukların yetersiz yönleri belirlenerek gereken eğitimin düzenlenmesi etkili sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle ergenlikte bu eğitimler başa çıkabilme becerileri kazandırabilmek için oldukça gerekli olmaktadır (Uzamaz, 2000). Toplum içinde var olan yetersizliklerin tolere edilebilmesi için sosyal becerilerde gelişimin sağlanması önem arz etmektedir. Ailelerin koşullarının iyileştirilmesi için yapılan araştırmalarda sosyal beceri gelişiminin üzerinde önemle durulmuştur (Bacanlı, 2014).

Sosyal beceri öğretimi için hazırlanan eğitimlerde çeşitli teknikler kullanılarak etkin beceri öğretimi hedeflenmektedir. Bu teknikler rol oynama, gösteri yapma, model olma, antrenörlük yapma, doğrudan öğretim, akran destekli öğretim, bilişsel süreçleri kullanarak öğretim, drama ve akran destekli öğrenme yöntemleridir. Bu yöntemler içinde rol oynama tekniği ayrıca bir önem arz etmektedir. Rol oynama, farklı bir role bürünen bireylere diğer kişilerin duygu ve düşünce dünyalarını keşfetmek için daha fazla fırsat sunmaktadır. Uygun yöntemin seçilmesi öğretilecek olan becerinin doğru anlaşılması ve içselleştirilebilmesi için son derece önemlidir. Bu sebeple çalışmaların titizlikle ve amaca uygun şekilde hazırlanması gerekmektedir (Avcıoğlu, 2005).

İnsanların sosyal becerilere ve kurumsal mantıklara ulaşma ya da ulaşamama aşamalarında sosyal öğrenme unsuru önemli rol oynayabilir. Sosyal öğrenme doğrudan sosyal beceri elde etme sürecini etkileyebilir. Sosyal beceriler ve sosyal öğrenme arasındaki ilişkinin detaylı bir biçimde anlaşılması amacıyla bu iki kavramı ilişkilendiren çalışmalar incelenmiştir. Bütün sosyal problem çözme yetenekleri okul öncesi dönemde geliştirilmeye başlanır. Okul öncesi eğitim yapılandırılmış bir ortamda nasıl öğrenilmesi gerektiğini öğretmektedir (Ansari ve Gershoff, 2015). Örneğin anaokulunda davranışsal düzenleme yeteneklerini (kendini denetleme, dikkat ve çalışma hafızası) geliştiren çocukların resmi eğitim sürecindeki okur-yazarlık, kelime dağarcığı ve matematik alanlarında daha başarılı

oldukları gözlemlenmiştir (McClelland vd, 2007). Çocukların okula girdiklerinde sahip oldukları yetenekler, gelecekte edinecekleri yeteneklerle doğrudan ilişkilidir. Resmi eğitime başlamamış çocukların örneklem seçildiği araştırmalar, sosyal becerilerin henüz okul çağına gelmeden gelişmeye başladığını ve bu becerilerin çocukların akademik geleceklerini etkilediğini göstermektedir. Sosyal becerilerin de aynı sosyal öğrenme gibi çok küçük yaşlarda geliştirildiği görülür. İnsanlar sosyal öğrenme aracılığıyla bilgi edinmeye başladıkları andan itibaren yakın çevrelerindeki sosyal becerileri kavramaya başlarlar. Sosyal beceriler ve sosyal öğrenme süreci bütünleşik bir biçimde işlemektedir. Sürecin bütünleşik bir biçimde işlemesi, farklı ailelerde yetişen çocukların farklı sosyal becerilerle hayata atıldığını göstermektedir. Kişinin sosyal sistem içerisindeki konumu sosyal beceriler, sosyal öğrenme ve kurumsal mantıklar ilişkisinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Sosyal öğrenme kimi bireylerin yeni sosyal beceriler öğrenme olasılığını azaltırken kimi bireylerin de yeni sosyal beceriler edinip mantık repertuarlarını genişletmelerini sağlayabilir (Öztürk & Sargut, 2017).

Sosyal Duygusal Gelişim Eğitimi, çocukların ve hatta yetişkinlerin yaşam verimliliği için temel becerileri geliştirmesine yardımcı olan bir süreçtir. Bu beceriler duyguları tanıma ve yönetme, diğer insanları tanıma ve anlama, olumlu ilişkiler kurabilme, sorumluluk alınan kararlar verebilme ve zorlayıcı durumlarla yapıcı ve etik biçimde baş edebilmeyi içerir. Bu beceriler çocukların kızgınken sakinleşmelerini, arkadaş edinmelerini, çatışmaları saygılı biçimde çözmelerini, etik ve güvenli tercihler yapmalarını sağlayan becerilerdir. Bu becerileri sistemli bir şekilde geliştirmeye yönelik Yaşam Becerileri Eğitim Programı uygulanmaktadır. Bu program, 1970'li yıllarda Stanford Üniversitesi bünyesinde akademik bir program haline getirilen, Dünya Gençlik Vakfı tarafından dünyaya sunulan sosyal ve duygusal zekâ becerileri geliştirme ve karakter oluşturma programıdır. Lions Quest Yaşam Becerileri Eğitim Programı, çocuklara 21. yüzyılda bireysel başarı için gerekli nitelikler arasında yer alan ve Sosyal Duygusal Eğitimi oluşturan aşağıdaki özelliklerin kazandırılmasını hedeflemektedir:

- Öz-farkındalık (Duyguları tanımlama, kendini doğru algılama, güçlü yönlerinin farkına varma, özgüven duygusunu edinme)
- Öz-yönetim (Dışarıdan etkilenme kontrolü, stres yönetimi, öz-disiplin, motivasyon, hedef belirleme, organize olma becerileri)

- Toplumsal Farkındalık (Toplumsal bakış açısı edinme, empati kurma, takdir etme yöntemleri geliştirme, başkalarına saygı gösterme)
- Kişiler Arası İletişim (Sosyal sorumluluk, ilişkileri oluşturma, takım çalışması, çatışma çözme, yardım etme ve yardım isteme)
- Sorumluluk Alarak Olumlu Karar Verme Becerileri (Etik sorumluluk, durum analizi, problemi tanımlama, problemi çözme, değerlendirme (Bacanlı, 2014).

Tüm bu çalışma sonuçları ve bilgiler bize internet kullanımının yaygınlaşmasının olası faydaları ile beraber insanların bu durumu birbirlerine karşı bir zorbalık aracı olarak kullanabileceğini göstermektedir. Bireylerin internet ortamı üzerinde birbirine zorba davranışlarda bulunabilme olasılığının olması internet kullanımının doğru planlanması ve verimli kullanım ile ilgili farkındalık oluşturmak adına eğitimlerin yapılmasının gerekli olduğunu düşündürmektedir. Verimli kullanım konusunda farkındalık oluşturabilmek ve yapılabilecek muhtemel eğitimleri doğru planlamak adına bu çalışma gibi çalışmaların yaygınlaştırılmasının ve sözü geçen zorbalığın sosyal beceri gibi değişkenlerle ne derece ilişkili olduğunu ortaya koymak önemli hale gelmektedir.

İlgili Araştırmalar

Bu bölüm sanal zorbalık ile ilgili yapılan araştırmalar ve sosyal beceri ile ilgili yapılan araştırmalar olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Sanal zorbalıkla ilgili öncelikle yurtiçinde yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan bulgular, daha sonra yurtdışında yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan bulgular tarih sıralaması dikkate alınarak aktarılmaya çalışılmıştır. Sosyal beceri ile ilgili Türkiye’de yapılan araştırmalar da tarih sıralaması dikkate alınarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Sanal Zorbalıkla İlgili Yapılan Araştırmalar

Burnukara’nın (2009) yapmış olduğu çalışmanın amacı 12-18 yaşları arasındaki ergenlerin hangi yaşlarda ve ne kadar sıklıkla fiziksel ve sanal ortamda akran zorbalığına maruz kaldıklarını ve zorbalık uyguladıklarını belirlemektir. Cinsiyetler arasında zorbalığa maruz kalma ve uygulama açısından anlamlı bir fark olup olmadığını algılamak ve ergenlerin bu türden davranışlarla nerelerde (okul içi/dışı) gösterdikleri/karşılaştıklarını, ne tür baş etme yöntemleri kullandıklarını

belirleyerek, geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Araştırmada ergenlerin cep telefonu, bilgisayar ve internet olanakları ve bu araçların kullanım sıklığını belirlemeye yönelik sorular ile ergenlerin son altı ay içerisinde okul içinde/okul dışında ne sıklıkla ve hangi türden geleneksel ve sanal akran zorbalığına maruz kaldıklarını ve uyguladıklarını incelemek için Geleneksel Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği ve Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Ergenlerin % 31.8'inin fiziksel ortamda, % 21.7'sinin de sanal ortamda, akran zorbalığına herhangi bir şekilde dâhil oldukları, erkeklerin fiziksel ve sanal ortamda zorbalık davranışlarını kızlara göre daha fazla sergiledikleri, hem geleneksel hem de sanal zorbalığa maruz kalma açısından kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ortaokula devam eden ergenlerin hem fiziksel hem de sanal ortamda zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında oldukları, sanal zorbalık göstermenin sınıf düzeyine göre değişim göstermediği görülürken, geleneksel zorbalığın sınıf düzeyine bağlı olarak azaldığı ancak 10. sınıfta arttığı bulunmuştur. Araştırmada, ergenlerin internet kullanma sıklıkları ile sanal zorbalığa herhangi bir şekilde dâhil olmaları arasında ve annenin çalışma durumu ile sanal ortamda zorbalığa maruz kalma arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Fiziksel ve sanal ortamda meydana gelen bu iki tür zorbalık arasında % 29 oranında bir örtüşme olduğu, fiziksel ortamda sosyal ilişkilere zarar vermeye yönelik davranışların sanal ortamda zorbalığa dahil olma ile güçlü bir ilişki sergilediği görülmüştür.

Çetinkaya'nın 2010 yılında yürüttüğü araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık davranışlarına maruz kalma ve sanal zorbalık davranışlarını uygulama yaygınlıklarını ve bu yaygınlığın cinsiyete göre değişimini incelemek ve mevcut durumu ortaya koymaktır. Araştırma, Konya ili Cihanbeyli ilçesindeki resmi ilköğretim okullarının 6., 7. ve 8. sınıflarında eğitim gören 293'ü kız ve 355'i erkek olmak üzere toplam 648 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada, öğrencilerin maruz kaldıkları ve uyguladıkları sanal zorbalık davranışlarının yaygınlığını belirlemek için, araştırmacı tarafından literatüre dayalı olarak hazırlanan, "Siber Zorbalık Davranışlarına Maruz Kalma" ve "Siber Zorbalık Davranışlarını Uygulama" ölçekleri kullanılmıştır. Öğrencilerin internet ve cep telefonu kullanımı ve kişisel niteliklerine ilişkin bilgiler ise yine araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonucunda

öğrencilerin, sanal zorbalık davranışlarına maruz kalma ve sanal zorbalık davranışlarını uygulama yaygınlığında cinsiyete göre, kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulguları bir bütün olarak incelendiğinde, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla sanal zorbalık davranışlarına maruz kaldığı ve daha fazla sanal zorbalık davranışlarını uyguladığı tespit edilmiştir.

Dılmaç ve Aydoğan (2010) araştırmalarında ortaokula giden öğrencilerin sahip oldukları değerlerin sanal zorbalığı ne derece yordadığına bakmışlardır. Konya ilinden seçilen ve ortaokula devam eden 300 (195 Kız, 105 Erkek) öğrenciden 13'ü ortaokul 1. sınıfa, 187'si ortaokul 2. sınıfa ve 74'ünde ortaokul 3. sınıfa gitmektedirler. Öğrencilere Arıcak (2009) tarafından geliştirilen "Siber Zorbalık Soru Listesi" verilerek sanal zorbalık hakkında bilgi toplanmıştır. Değerleri ölçmek için de Dılmaç (2007) tarafından geliştirilen, 42 madde ve 6 alt boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutları kişilerin sahip oldukları değerleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu alt boyutlar; sorumluluk, dostluk, saygı, dürüstlük, tolerans ve uzlaşmacı boyutlardır. Betimsel istatistikle öğrencilerin sanal zorba davranışları belirlenmiş ve basit regresyon analiziyle de ölçek içinde bulunan hangi değerlerin sanal zorba davranış olarak tanımlanabileceği yorumlanmıştır. Analiz sonuçları öğrencilerin sanal zorbalık davranışlarını, sorumluluğun %25, dostluğun %22, saygının %35, dürüstlüğü %20, toleransın %18 ve uzlaşmacı boyutun %17 oranında açıkladığını ortaya koymaktadır.

Serin (2012) tarafından İstanbul'daki 4291 ortaokul öğrencisiyle yapılan araştırmada, öğrencilerin %26,5'inin siber zorbalığa bir şekilde karıştığı görülmüştür. Öğrencilerin %9,4'ünün siber zorbalık yaptıkları, %11,7'sinin siber mağdur oldukları ve %5,3'ünün ise hem siber zorba hem siber mağdur oldukları bulunmuştur. Ayas, Horzum (2012) tarafından Trabzon'da 413 öğrenciyle yapılan araştırmada, öğrencilerin %18,6'sının siber zorbalığa maruz kaldığı ve %11,6'sının ise siber zorbalık yaptıkları tespit edilmiştir. Peker (2013) tarafından ortaokul öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, öğrencilerin %46'sının siber zorbalık yaptığı, %65'inin de siber mağdur olduğu sonucuna varılmıştır. İnelöz, Uçanok (2013) siber zorba, siber mağdur, siber zorba/mağdur ve siber zorbalığa karışmayan olarak gruplandırdıkları 2658 ortaöğretim öğrencisiyle yaptıkları araştırmada, katılımcıların %3,8'i siber zorba, %5,4'ü siber mağdur, %4,2'si ise siber zorba/mağdur olduğu ve

% 86,7'sinin ise herhangi bir siber zorba davranışı göstermediği veya siber mağdur olmadığı sonucuna varılmıştır. Topçu, Erdur-Baker (2016) tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların %24,5'inin siber zorbalığa maruz kaldığı görülmektedir.

Ekşi (2012) meslek liselerinde eğitim görmekte olan öğrencilerde narsistik kişilik özelliklerinin internet bağımlılığı ve siber zorbalığı ne düzeyde yordadığını incelemek amacıyla yaptığı araştırmada 508 meslek lisesi öğrencisine ulaşmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Narsistik Kişilik Ölçeği, İnternet Bağımlılığı Ölçeği ve Siber Zorbalık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre narsisizmin siber zorbalık üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Narsistik bir kişilik özelliği olarak "hak iddia etmek", internet bağımlılığındaki "yoksunluğu" ve "kontrol güçlüğü" nü; narsistik "üstünlük" özelliği ise internet bağımlılığındaki "sosyal izolasyon"u anlamlı düzeyde yordadığını bulunmuştur. Narsistik "sömürücülük" puanlarının internet bağımlılığı "kontrol güçlüğü" puanlarını negatif bir etkiyle yordadığı sonucuna varılmıştır.

Otrar ve Ökte (2014) tarafından öğrencilerin zorbalık eğilimleri ve sosyal medya tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine 185 ortaokul öğrencisi ile yapılan çalışmada fiziksel zorbalık, sözel zorbalık ve eğlence amaçlı zorbalık puanları ile sosyal medyaya yönelik tutum puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken duygusal zorbalık alt boyutu ile sosyal medyaya yönelik tutum puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri üzerine Akca, Sayımer ve Ergül (2015) tarafından Ankara'da 7. ve 8. sınıfta eğitim gören 220 öğrenci ile yapılan çalışmada ise öğrencilerin büyük bir bölümün evlerinde internet bağlantısı bulunduğu, çoğunun sosyal medya ağlarını günde en az bir kez ziyaret ettiği, en çok kullanılan sosyal medya ağının Facebook olduğu görülerek öğrencilerin %9.5'inin siber mağdur olduğu, %24'ünün bir şekilde siber zorbalığa maruz kaldığı ve siber zorbalığı deneyimleme konusunda cinsiyet açısından farklılık incelendiğinde erkeklerin kızlara göre daha fazla siber saldırgan oldukları, sosyal ağlarda nefret gruplarına üye olan erkek öğrenci sayısının kız öğrenci sayısından anlamlı ölçüde fazla olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

İlköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık üzerine Deniz ve Çalışgan (2015) tarafından 632 sekizinci sınıf öğrencisiyle yapılan çalışmada ise

ilköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı davranışının yok denecek kadar az olduğu, öğrencilerin %3.5'inin sınırlı bağımlılık belirtisi gösterdiği, öğrencilerin %20.3'ünün hayatlarında en az bir kez siber zorbalık kurbanı olduğu ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre anlamlı seviyede daha fazla siber zorbalık yaptıkları ve siber zorbalık kurbanı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

İngiltere'de Ulusal Çocuk Evi (NCH; National Children's Home) sanal zorbalık hakkında iki çalışma yürütmüştür. Birinci çalışma 2002 yılında yapılmıştır ve ulusal bir çalışma olarak yürütülmüştür. Bu çalışmada daha çok cep telefonu aracılığı ile yapılan metin mesajı zorbalığına odaklanılmıştır. Araştırmaya 11 ile 19 yaşları arasındaki gençler katılmış ve katılımcıların %16'sı tehdit veya zorbalık içeren metin mesajları aldıklarını belirtmişlerdir. Bu kişilerin %29'u ise zorbalığa maruz kaldıklarını kimseye söylemediklerini belirtmişlerdir.

İngiltere'de Ulusal Çocuk Evi (NCH, 2005), ilk çalışmasının bir devamı olarak çok daha detaylı ikinci bir çalışmayı bir telefon şirketi olan Tesco Mobile ile birlikte yürütmüştür. 11 ile 19 yaşları arasında 770 kişi ile çalışılan araştırmada katılımcıların %20'si dijital zorbalık çeşitleri ile tehdit edildiklerini ya da zorbalık gördüklerini söylemişlerdir. Zorbalık görenlerin %14'ünün metin mesajları, %5'inin chat odaları, %4'ünün ise e-mail aracılığı ile zorbalık davranışlarına maruz kaldıkları belirlenmiştir. Araştırmada metin mesajları ile yapılan zorbalığın en yaygın sanal zorbalık formu olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada ortaya çıkan bulgular arasında gençlerin %10'unun cep telefonu ile fotoğraflarının çekildiğini ve korkutulduklarını, bunların %17'si ise bu görüntülerin başkalarına gönderildiğini bildirmişlerdir. Araştırma katılımcılarının %11'i başkalarına zorbalık ya da tehdit edici mesaj gönderdiklerini söylemiştir. Diğer bir sonuç olarak ise zorbalığa uğrayanların %26'sı onlara zorbalık yapanların yabancı olduğunu, %28'i de zorbalığa maruz kaldıklarını başka bir kişiye söylemediklerini belirtmişlerdir.

Kowalski ve Limber (2007) Amerika Birleşik Devletlerinde yaptıkları çalışmada sanal zorbalığın yaygınlığını incelemek için 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinden 3767 (1852 erkek, 1915 kız) kişi ile çalışmışlardır. 23 maddelik kişisel soru formu ile sanal zorbalığın yaygınlığı %4,1 olarak bulunmuştur. Araştırmacılar sanal zorbalığın görülme oranının düşük olma sebebini sorulan soruların son iki aylık yaşantıyı kapsamamasından ve bu sürenin kısa olmasından kaynaklanıyor olabileceğini ifade etmişlerdir. Araştırmada en çok kullanılan sanal

zorbalık çeşitlerinin %58,4 ile anlık mesajlaşma, %20,5 ile chat odaları ve %19,1 ile e-posta olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada, ayrıca, sınıf düzeyi arttıkça sanal zorba olma olasılığının arttığı görülmüştür.

Sanal zorbalık ile ilişkili Hinduja ve Patchin (2009) ABD’de 12-18 yaş düzeyi arasındaki 4000 öğrenci ile okullarda yaptıkları çalışmanın neticesinde öğrencilerin %20,42’ü hayatı boyunca bir kez sanal zorbalığa uğradığını, %19,7’si sanal zorbalıkta bulunduğunu paylaşmıştır. Ayrıca araştırmanın yapıldığı son 30 gün içerisinde öğrencilerin %8,6’sı diğer kişilere karşı sanal zorbalık yaptığını, %8,2’si başka birini hor görmek ya da zarar vermek niyetiyle çevrimiçi yorumlar gönderdiğini, %6,3’ü birileri ile ilgili dedikodu yaratıp metin mesajlarına da e-posta kullanarak bunu yaydığını, %5’i cep telefonlarından kısa iletiler aracılığıyla diğer bireyleri tehdit ettiğini, %3,3’ü kişileri incitmek ya da küçük düşürmek niyetiyle çevrimiçi fotoğraflar, %2,7’si videolar gönderdiğini, %10,9’u bir ya da daha fazla şekilde sanal zorbalık yaptıklarını belirtmişlerdir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kızların sanal zorbalığa uğrama düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkeklerin %16’sı, kızların ise %25,8’i hayatlarında en az bir kez, erkeklerin %7,1’i kızların ise %8’i araştırmanın gerçekleştirildiği son 30 gün içerisinde sanal zorbalığa uğramış, erkeklerin %9,4’ü, kızların ise %7,6’sı sanal zorbalık yapmışlardır.

Sosyal Beceriyle İlgili Yapılan Araştırmalar

Sümer-Hatipoğlu (1999), ilköğretim öğrencilerinin sosyal beceri konusunda eğitilmesinin algılanan sosyal beceri ve sosyometrik statüler ile olan ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın neticesinde, akademik, duygu, atılganlık ve çatışma çözme yetisi sosyal beceri boyutlarının öğrenciler, öğretmenler ve veliler tarafından ortak algılanan boyutlar olduğunu; bazı sosyal becerilerle öğrencilerin akranları tarafından kabul görülmesi arasında zayıf bir bağlantının bulunduğunu ve sosyal beceri eğitimine yönelik programların, sosyal beceri düzeyleri yeterli olmayan öğrencilere sosyal becerileri öğretme konusunda etkin bir yöntem olmadığını ortaya koymuştur.

Akbaş (2005) çalışmasında, okul öncesi eğitime devam eden ve normal gelişim gösteren altı yaş grubu çocukların sosyal problem çözme becerilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Örneklemi oluşturan 60 çocuk için Rubin tarafından geliştirilen “Sosyal Problem Çözme Testi” kullanılmıştır. Araştırma sonuçları; sosyo-

ekonomik ve kültürel düzey ve anne-babaların eğitimi arttıkça çocukların sosyal problem çözme becerilerinin de arttığını ortaya koymuştur. Ayrıca, örneklemdaki okul öncesi eğitimi almış tüm çocukların sosyal problem çözme becerilerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir.

Karakuş'un (2006) yürüttüğü çalışmada 12-14 yaş grubu ergenlerin algıladıkları duygusal istismar düzeyi ile sosyal beceri arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Araştırma kapsamına İstanbul'da ortaokul öğrencileri olan, 204 erkek 221 kız olmak üzere toplam 425 ergen dahil edilmiştir. Ergenlerin genel özelliklerini belirlemek amacıyla Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Ergenlerin algıladıkları duygusal istismar düzeylerini belirlemek amacıyla, Anne ve Baba için Anne/Genç İlişkileri Ölçeği, Öğretmen için Algılanan Öğretmen Davranışları Ölçeği kullanılmıştır. Ergenlerin sosyal beceri düzeylerini ölçmek amacıyla da Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği (MESSY) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, ergenlerin sosyal beceri düzeyleri olan olumlu ve olumsuz sosyal davranışlarının, algılanan duygusal istismar seviyeleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Vural (2006) çalışmasında, geliştirilen aile katılımlı sosyal beceri eğitimi programı ile ailelerden destek alan bir yaklaşımla okul öncesi eğitim almakta olan 6 yaşındaki çocukların temel sosyal becerilerinin desteklenmesi ve geliştirilmesini amaçlamıştır. Sekiz haftalık program uygulamasının sonunda deney ve kontrol gruplarına aynı ölçekler son test olarak tekrar uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; programa katılan çocukların Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği Kişilerarası Beceriler, Sözel Açıklama Becerileri, Dinleme Becerileri ve Kendini Kontrol Etme Becerileri alt ölçeklerinden aldıkları son test puanları ile programa katılmayan çocukların puanları arasında program lehinde anlamlı fark bulunmuştur. Ayrıca programa katılan çocukların Okul Öncesi Çocuklar için Psikolojik Gözlem Formunun, Psikososyal Davranışlar Alt Formundan aldıkları son test puanları ile programa katılmayan çocukların puanları arasında program lehinde anlamlı fark bulunmuştur. Programa katılan çocukların Okul Öncesi Çocuklar İçin Psiko-Sosyal Davranışlar Gözlem Formundan aldıkları ön test-son test puanları arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

Kapıkıran, İvrendi ve Adak (2006) okul öncesi öğrencilerinin sosyal becerilerini bazı demografik değişkenler açısından incelemiştir. Öğrencilerin

sosyal becerileri öğretmenlerin algılarına dayalı olarak belirlenmiştir. Araştırmaya 4-6 yaş grubu 196 kız ve 147 erkek çocuk dahil edilmiştir. Varyans analizi sonuçlarına göre, yaş değişkeninin sosyal beceriler üzerine etkisi incelendiğinde, 4 yaşındaki çocukların 5 yaşındaki çocuklardan daha çok beceri yetersizliği gösterdikleri görülmüştür. Cinsiyet değişkeninin etkisine bakıldığında, kız çocuklarının uyum becerilerinin erkek çocuklarının uyum becerilerinden daha düşük olduğu saptanmıştır. Birlikte yaşanan kişi değişkeninin etkisi incelendiğinde, anne-babalarıyla yaşayan çocukların iletişim becerilerinin yalnız anneleri ile yaşayan çocukların iletişim becerilerinden daha iyi olduğu kaydedilmiştir. Okul öncesi kurumlarına devam etme süresi değişkeninin sosyal beceriler üzerindeki etkisi incelendiğinde, okul öncesi kurumuna ikinci kez devam eden çocukların ilk kez devam edenlerden daha çok sosyal becerilere sahip oldukları kaydedilmiştir.

Özabacı (2006) ebeveynlerin sahip olduğu değişik demografik özellikleri ile sosyal beceri düzeylerinin, çocukların sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Araştırmada; sosyal beceri düzeylerini ölçmek amacıyla çocuklar için ayrı anne ve babalar için ayrı olmak üzere iki ayrı ölçme aracı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, çocukların sosyal beceri düzeyi ile ebeveynlerin sosyal beceri (kendini ifade etme, kendine güven, arkadaşlarca kabul görme, aile fertleri ve diğer bireyler tarafından kabul görme, sosyal bağımsızlık, destekleyici sosyal çevre) düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Çoban (2007) araştırmasında, bir grup sosyal beceri sorunu olan çocuk ve annelerine yönelik yapılan yaratıcı drama uygulamalarının çocukların sosyal beceri düzeylerinin gelişimine etkisini incelemiştir. Araştırma sonucundan elde edilen bulgular şunlardır; öğrencilerin oyuna ilişkin sosyometri puanları incelendiğinde, drama eğitiminden sonra deney grubunun puanlarında anlamlı bir farklılık görülürken, kontrol grubunun puanlarında anlamlı bir farklılık görülmediği saptanmıştır. Öğrencilerin derse ilişkin sosyometri puanları incelendiğinde, drama eğitiminden sonra deney ve kontrol grubunun puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Öğrencilerin, “öğretmen tercihli sosyal davranış”, “akran tercihli sosyal davranış”, “okula uyum davranışı” puanları incelendiğinde, drama eğitiminden sonra deney grubunun puanlarında anlamlı bir farklılık görülürken, kontrol grubunun puanlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Eminoğlu (2007) alışmasında dört-beş çocuklarının sosyal davranışları ile ebeveyn davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucunda ocukların Davranış Dereceleme leği'nin sosyal ilişkiler boyutunda elde ettikleri ortalama puanlarında okul öncesi eğitim kurumuna devam süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Annelerin davranışlarına ait bulgulara bakıldığında; Ebeveyn Kendi Davranışını Değerlendirme leği'nin boyutlarından elde ettikleri ortalama puanlarının arasında yaşlarına göre ayrıcalıklardan yoksunlaştırma boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Ebeveyn Kendi Davranışını Değerlendirme leği'nin boyutlarından elde ettikleri ortalama puanlarının arasında öğrenim düzeylerine göre ilgi ve şefkat gösterme ve ayrıcalıklardan yoksunlaştırma boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Babaların davranışlarına ait bulgulara bakıldığında; Ebeveyn Kendi Davranışını Değerlendirme leği'nin boyutlarından elde ettikleri ortalama puanlarının arasında yaşlarına göre amaçlara ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin ve başarı için baskı boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Ebeveyn Kendi Davranışını Değerlendirme leği'nin boyutlarından elde ettikleri ortalama puanlarının arasında öğrenim düzeylerine göre koruyuculuk boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Çocukların sosyal davranışları ile ebeveyn davranışları arasındaki ilişkiye ait bulgulara bakıldığında; babaların Ebeveyn Kendi Davranışını Değerlendirme leği'ne ait standartların belirginliği boyutu ile ocukların Davranış Değerlendirme leği'ne ait sosyal ilişkiler boyutu puanları arasında aynı yönlü doğrusal bir ilişki bulunmuştur.

Öztürk (2008) alışmasında ilköğretim birinci sınıf ve üçüncü sınıf ğrencilerinin okul öncesi eğitim alıp almama, cinsiyet, kardeşe sahip olup olmama, okulöncesi eğitime devam etmeme, okulöncesi eğitime bir yıl devam etme, okulöncesi eğitime iki yıl ve daha fazla devam etmenin temel sosyal becerilerde ve bilişsel becerilerde bir farklılaşmaya neden olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. İzmir İli Kınık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı, bünyesinde anasınıfı bulunan ilköğretim okullarında 275 birinci sınıf öğrencisine ve 275 üçüncü sınıf öğrencisine "Sosyal Becerileri Değerlendirme leği (SBD)" Temel Sosyal Beceriler ve Bilişsel Beceriler alt ölçekleri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; okulöncesi eğitim alan ilköğretim birinci ve üçüncü sınıf ğrencilerinin Temel Sosyal Beceriler ve Bilişsel Beceriler alt ölçek puan ortalamaları anlamlı düzeyde yüksek

bulunmuştur. Ayrıca okul öncesi eğitime iki yıl devam eden çocukların Temel Sosyal ve Bilişsel Beceriler alt ölçek puanlarının, okul öncesi eğitim almayan ya da okul öncesi eğitime bir yıl devam eden çocuklara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır.

Özaydın, Tekin-İftar ve Kaner (2008), çalışmalarında arkadaşlık becerilerini geliştirme programının özel gereksinimi olan okul öncesi çocuklarının sosyal etkileşimlerine etkisini incelemiştir. Araştırmaya özel eğitim gereksinimli dört çocuk "hedef çocuk" ve onların sınıflarındaki 13 çocuk ise "eğitici akran" olarak katılmışlardır. Eğitici akranların yetişme süreci, küçük gruplarda doğrudan öğretim yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Eğitici akranların, arkadaşlık becerilerini oldukça yüksek düzeyde güvenilir olarak uyguladıkları görülmüştür. Hedef çocukların eğitici akranları ile sosyal etkileşim davranışlarında olumlu yönde belirgin artış görülmüştür. Hedef çocuklar, öğrendikleri sosyal etkileşim davranışlarını uygulama süreci sona erdikten sonraki 3. ve 4. haftalarda da korumuşlar ve sınıftaki diğer iki akrana genelleymiştir.

Bölüm 3

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada ilişkisel tarama desenine uygun olarak öğrencilerde sanal zorbalık ile sosyal beceri arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modeli, “iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli” olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2009).

İlişkileri ve bağlantıları inceleyen ilişkisel araştırmaların başlıca kullanılan yöntemleri korelasyonel ve nedensel karşılaştırma yöntemleridir. Korelasyonel araştırmalar iki ya da daha fazla değişkenin arasındaki ilişkiyi belirlemeyi hedeflemektedir. Nedensel karşılaştırma araştırmaları ise birey grupları arasındaki farklılıkların koşullar ve bireyler üzerinde herhangi bir müdahalede bulunmadan belirlemeyi amaçlamaktadırlar (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2010)

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma İstanbul ili Başakşehir ilçesi, İzmir ili Bornova ilçesi, Ankara ili Gölbaşı ilçesi ve Diyarbakır ili Bağlar ilçesinde yapılmıştır. Veriler 6.sınıfta öğrenim görmekte olan 86 kız, 88 erkek öğrenci, 7. sınıfta öğrenim görmekte olan 45 kız, 46 erkek öğrenci ve 8. sınıfta öğrenim görmekte olan 42 kız ve 43 erkek öğrenci olmak üzere toplamda 350 öğrenciden toplanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (2013) verilerine göre araştırmanın yapıldığı yıl evreni oluşturan kitle yaklaşık 6 milyon öğrenciden oluşmaktadır. Evrendeki tüm öğrencilere ulaşmak mümkün olmadığından örneklem alınarak araştırmaya devam edilmiştir. Örnekleme yöntemi olarak da kolayda örneklem metodu tercih edilmiştir. Örneklemenin evreni temsil oranını arttırabilmek için de farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özellikteki öğrencilere ulaşabilmek adına Türkiye'nin dört farklı bölgesinde yer alan büyük şehirlerdeki merkezi okullar seçilmiştir. Örneklemle ilgili ayrıntılı bilgilere aşağıda yer verilmiştir. Araştırmaya 350 öğrenci katılmasına karşın sosyal beceri ölçeğinden aldıkları standart puanların uç değerlerde olması ve kritik sayılacak bilgi kaybına neden olmayacakları da düşünülerek 2 öğrenci değerlendirme dışı bırakılmıştır. 348

öğrenciyle tamamlanan çalışmaya 172 kız ve 176 erkek öğrenci katkı sağlamıştır. Tablo 1’de verilerin toplandığı öğrenci grubuna ait sayısal dağılım verilmiştir. Çalışmada kız ve erkek sayıları birbirine yakın oranlarda yer alırken, sınıf bazında 6. sınıflar %49,7 ile örneklemin neredeyse yarısını oluşturmaktadır.

Tablo 1

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sayısal Dağılımı

İl	İlçe	Erkek Öğrenci			Kız Öğrenci			Toplam Öğrenci		
		6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf
İstanbul	Başakşehir	23	13	11	19	9	12	42	22	23
İzmir	Bornova	20	12	9	23	13	8	43	25	17
Ankara	Gölbaşı	21	10	10	21	13	11	42	23	21
Diyarbakır	Bağlar	24	11	12	22	10	11	46	21	23
Sınıf Bazında Toplam		88	46	42	85	45	42	173	91	84
<i>Genel Toplam</i>		176			172			348		

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu”, öğrencilerin sanal zorba/kurban düzeylerini belirlemek için “Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği” ve öğrencilerin sosyal becerilerini belirlemek için de “Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formu. Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin cinsiyet, yaş, sınıf, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi, aile aylık geliri gibi demografik bilgilerle birlikte akademik başarı durumu ve bilişim araçlarının kullanım bilgilerini ölçen toplam 17 sorudan oluşmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu'nda yer alan ancak araştırma çerçevesinde bağımsız değişken olarak değerlendirilmeyen bazı değişkenlere ait veriler benzer konularda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara fikir vermesi adına aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2'de araştırmaya katılan öğrencilerin anne ve babalarının mezun oldukları okullara göre eğitim düzeyleri verilmiştir. Öğrencilerin annelerinin %43,9 oranında ilkokul mezunu olduğu, babalarının da %30,7 oranında ilkokul mezunu olmakla birlikte, %29,3 oranında da lise mezunu oldukları görülmektedir.

Tablo 2

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Anne ve Babalarının Mezun Oldukları Okullara Göre Eğitim Düzeyleri

Mezun Oldukları Okul	Anne	Baba
Okur-yazar değil	24	3
İlkokul	153	107
Ortaokul	86	87
Lise	68	102
Üniversite	13	43
Yüksek Lisans	4	6
Doktora	-	-
Toplam	348	348

Tablo 3'te araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin yaklaşık aylık gelir aralıkları verilmiştir. Ailelerin yaklaşık aylık gelirleri incelendiğinde 2500 TL ve aşağısında geliri olanların %91 gibi büyük bir oranda oldukları görülmektedir.

Tablo 3

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Ailelerinin Yaklaşık Aylık Gelir Aralıkları

Yaklaşık Aylık Gelir Aralığı	
0 – 750 TL	48
751 – 1500 TL	154
1501 – 2500 TL	115
2501 – 5000 TL	28
5000 TL ve üzeri	3
Toplam	348

Sanal zorbalığı belirleme ölçeği. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından geliştirilen Siber Zorbalık Envanteri (SZE) temel alınarak Topçu (2008) tarafından literatür çerçevesinde tüm sanal zorbalık türlerini (sohbet odası, MSN, forum siteleri, e-posta, Web kamerası, SMS) kapsayacak biçimde yeniden düzenlenmiştir. Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği toplamda 28 maddeden oluşan ergenlerin sanal zorba ve sanal kurban olma deneyimlerini ölçen iki paralel formdan oluşmaktadır. Ölçeğin her bir maddesindeki 'a' seçeneği ergenlerin sanal kurban olma deneyimlerini ölçerken, 'b' seçeneği ise sanal zorba olma deneyimlerini ölçmektedir. Araştırmada kullanılan 28 maddelik Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği'nin sanal kurban olma formuna uygulanan varimax rotasyonu sonucunda Maddelerin anlamlı bir faktör örüntüsü oluşturmadığı dikkate alınarak, faktör sayısı bire zorlanmıştır. Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda toplam değişimin % 27.35'ini açıklayan ve .32 ile .61 arasında değişen faktör yüklerine sahip tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin sanal kurban olma formu için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin sanal zorba olma formuna uygulanan varimax rotasyonu sonucunda Maddelerin anlamlı bir faktör örüntüsü oluşturmadığı dikkate alınarak, faktör sayısı bire zorlanmıştır. Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda toplam değişimin % 30.74'ünü açıklayan .42 ile .66 arasında değişen faktör yüklerine sahip tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin sanal zorba olma formu için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .90 olarak bulunmuştur.

Ayrıca ortaokul öğrencilerinde sanal zorbalık ve sosyal beceriyi araştıran bu çalışma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda yapılan değerlendirmede ölçeğin sanal kurban olma formu için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .84, sanal zorba olma formu için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .86 olarak bulunmuştur.

Matson çocuklarda sosyal becerileri değerlendirme ölçeği (MESSY – Matson evaluation of social skills with youngsters). Matson, Rotatory ve Hessel tarafından 1983 yılında geliştirilmiş olan ölçek, sözel ve sözel olmayan sosyal ve saldırgan davranışları ölçmektedir. Bacanlı ve Erdoğan (2003) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği, 12-14 yaş arası çocukların sosyal becerilerini değerlendirmek amacıyla hazırlanmış, toplam 47 maddeden oluşan, 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin puanlandırılması "bana hiç

uygun değil": 1 puan, "bana pek uygun değil": 2 puan, "bana biraz uygun":3 puan, "bana oldukça uygun":4 puan, "bana tamamen uygun": 5 puan şeklinde yapılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 47 en yüksek puan ise 235'tir. Ölçek iki faktörlü bir yapıya sahiptir. Bu faktörlerden ilki "Olumsuz Sosyal Davranışlar", ikincisi ise "Olumlu Sosyal Davranışlar" şeklinde adlandırılmıştır. Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği'nin test tekrar test güvenilirlik katsayısı Olumsuz Sosyal Davranışlar alt ölçeği için .70, Olumlu Sosyal Davranışlar alt ölçeği için .74 ve toplam puan için ise .77 olarak belirlemiştir. Ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayıları Olumsuz Sosyal Davranışlar alt ölçeği için .68, Olumlu Sosyal Davranışlar alt ölçeği için .74 ve toplamı için ise .85 olarak bulunmuştur.

Ayrıca ortaokul öğrencilerinde sanal zorbalık ve sosyal beceriyi araştıran bu çalışma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda yapılan değerlendirmede ölçeğin Olumsuz Sosyal Davranışlar alt ölçeği için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlılık katsayısı .81, Olumlu Sosyal Davranışlar alt ölçeği için hesaplanan Cronbach Alfa içtutarlılık katsayısı .81 ve toplamı için ise .82 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, SPSS 17 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlere başlamadan önce hem verilerin uygulanacak istatistiksel analizlerin sayılıtlarını sağlayıp sağlamadığını belirlemek hem de puanların dağılımlarını incelemek amacıyla ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık gibi betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Bir araştırmada hangi istatistiksel analizlerin uygulanacağı belirlenirken araştırmacının amacı, değişkenlerin türü, puanların dağılım özellikleri gibi özellikler göz önünde bulundurulmaktadır. Araştırmacının amacına göre sürekli değişkenlerin iki kategorili bağımsız değişkenlere göre değişip değişmediğini belirlemede kullanılan testlerden biri t testidir. Parametrik bir test olan t testi bir takım varsayımlara dayanmaktadır:

Verilerin sürekli olması,

Değişkenlerin metrik ölçekte olması,

Her bir gruptaki kişi sayısınının 30'dan büyük olması,

Verilerin normal dağılması.

Bu varsayımların başlıcalarıdır. Eğer bu varsayımlardan biri karşılanmıyorsa non-parametrik testler kullanılır (Sümbüloğlu & Sümbüloğlu, 2009). Bu araştırmada sanal zorba ve sanal kurban puanlarının cinsiyet, akademik başarı gibi iki kategorili değişkenlere göre değişip değişmediği bağımsız gruplar için t testi ile incelenmiştir.

Araştırmada ele alınan sürekli değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Korelasyon sonuçlarının yorumlanmasında aşağıdaki aralıklar referans olarak alınmıştır (Büyüköztürk, 2016):

$r = 1,00$ (mükemmel pozitif ilişki),

$r = -1,00$ (mükemmel negatif ilişki),

$r = 0,00$ (ilişki yok),

$|r| < 0,30$ (düşük düzeyde ilişki),

$0,30 \leq |r| < 0,70$ (orta düzeyde ilişki),

$|r| \geq 0,70$ (yüksek ilişki)

Sosyal beceri ölçeğinin alt boyutları ile internette geçirilen süre değişkenlerinin sanal kurban ve sanal zorbalık puanlarını yordama düzeyi çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Çoklu regresyon analizinde yöntem olarak 'Enter' yöntemi kullanılmıştır.

Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p=0.05$ olarak alınmıştır.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya İlişkin Bulgular

Araştırma problemlerinin incelenmesine geçmeden önce verilerin hatasız girilip girilmediği kontrol edilmiştir. Araştırmada uygulanan üç ölçekten elde edilen toplam puanlar hesaplandıktan sonra verilerin tek yönlü uçdeğer içerip içermediği incelenmiştir. Tablo 4'te sanal zorba, sanal kurban ve sosyal beceri ölçeklerinden elde edilen puanlara ait Z puanlarının dizi genişliği verilmiştir.

Tablo 4

Sanal Zorba, Sanal Kurban ve Sosyal Beceri Ölçeklerinden Elde Edilen Toplam Puanlara Ait Z Puanlarının Dizi Genişliği

Ölçekler	n	En küçük	En büyük
Z puan (sanal zorbalık)	350	-.455	6.140
Z puan (sanal kurban)	350	-.753	6.524
Z puan (sosyal beceri)	350	-4.231	2.810

Tablo 4'te üç ölçekten elde edilen toplam puanların standartlaştırılmış değerleri yer almaktadır. Buna göre sanal zorbalık ve sanal kurban ölçeklerinde -3, +3 ranjının dışına çıkan, özellikle üst sınırı aşan verilerin olduğu görülmektedir. Bu iki ölçeğe ait standart puanların frekansları incelendiğinde, sanal zorbalık ölçeğinde 10 bireyin; sanal kurban ölçeğinde ise 8 bireyin +3'ten daha büyük standart puana sahip olduğu görülmüştür. Her istatistiksel testin kendine özgü sayıltıları olmakla birlikte uçdeğerlerin bulunmaması, verilerin hatasız girilmiş olması vs. birçok testin temel sayıltısıdır. Ancak bu araştırmanın konusu gereği sanal zorbalık yapmış veya sanal kurban olan bireylerin sayısının evrende nispeten az olması nedeniyle bu bireyler uçdeğer konumuna düşebilirler. Ancak bu bireyler tam da bu araştırmada odaklanan kimseler olabilir. Veri sayısının yeterli olması ve bu çalışmanın konusu gereği uçdeğer olan bireyleri analiz dışı bırakmanın veri-bilgi kaybına neden olabileceği gerekçesiyle sanal zorbalık ve sanal kurban ölçeklerindeki bireylerin veri setinden çıkarılmamasına, analize bu bireylerin puanları dahil olacak şekilde devam

edilmesine karar verilmiştir. Sosyal beceri ölçeğinde ise yalnızca iki bireyin -3,+3 ranjının dışında bir standart puana (-4.231 ve -3.817) sahip olduğu görülmüştür. Bu bireylerin diğer ölçek puanları incelendiğinde bireylerin yüksek bir sanal zorbalık veya sanal kurban ölçek puanına sahip olmadıkları, dolayısıyla analizde “kritik” sayılacak bir bilgi kaybına neden olmayacağı düşünülerek verilerden çıkarılmasına karar verilmiştir.

Tablo 5’te sanal zorbalık, sanal kurban ve sosyal beceri ölçeklerinden elde edilen toplam puanlara sair betimsel istatistikler verilmiştir. Sanal zorbalık ve sanal kurban puan ortalamaları incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğun en düşük puana yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 5

Sanal Zorbalık, Sanal Kurban ve Sosyal Beceri Ölçeklerinden Elde Edilen Toplam Puanlara Dair Betimsel İstatistikler

	n	En küçük	En büyük	$\bar{X}$	ss	Çarpıklık	Basıklık
Sanal zorbalık	348	14.00	44.00	16.083	4.559	3.512	14.393
Sanal kurban	348	14.00	56.00	18.371	5.779	2.164	6.854
Sosyal beceri	348	161.00	235.00	204.319	15.707	-.502	-.216

Sosyal beceri ölçeğinden 2 kişinin çıkarılmasıyla kalan 348 kişinin her üç ölçekten aldığı puanlara dair betimsel istatistikler Tablo 5’te verilmiştir. Uçdeğerlerin silinmemesi nedeniyle sanal zorbalık ve sanal kurban ölçeklerine ait dağılımların çarpık ve oldukça basık olduğu görülmektedir. Çarpıklık, dağılımın normal dağılım ölçüt alınarak sağa veya sola yatık olmasına göre yorumlanır. Normal dağılımın çarpıklık katsayısı 0’dır. Pozitif çarpıklık katsayısı sola; negatif çarpıklık katsayısı ise sağa çarpıklığı ifade eder. Buna göre sanal zorba ve sanal kurban ölçek puanları dağılımının sola çarpık olduğu görülmektedir. Sosyal beceri ölçeğinin çarpıklık katsayısının (-1,+1) aralığında kalması nedeniyle bu puanların normal dağıldığı söylenebilir.

Verilerin betimsel istatistiklerinden ortalamalar incelendiğinde, sonuçların ilginç olduğu söylenebilir. Sanal zorbalık alt ölçeğinden alınan en düşük puan 14; en yüksek puan 44 iken bu ölçek puanlarının ortalaması 16 olarak hesaplanmıştır. Bu, araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğunun en düşük puana yakın puan aldıklarını

göstermektedir. Nitekim Tablo 6'daki sanal zorbalık ölçek puanlarının frekansları incelendiğinde 348 kişinin 214'ünün 14 puan aldığı görülmektedir. Yalnızca 2 kişi en yüksek puan olan 44 puanı almıştır. Grubun %90'ı 20 ve aşağısında puan almıştır. Sanal kurban ölçeğine ait istatistikler incelendiğinde bu ölçekten alınan en yüksek puanın nispeten yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim burada da grubun %90'ı 26 ve aşağısında puan almıştır.

Sosyal beceri ölçeğinden alınan en düşük puan 161; en yüksek puan 235 iken ortalamanın 204 olması, araştırmaya katılan bireylerin sosyal becerilerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 6'da sanal zorbalık ve sanal kurban ölçeklerinden alınan puanların frekans dağılımları verilmiştir.

Tablo 6

Sanal Zorbalık ve Sanal Kurban Ölçeklerinden Alınan Puanların Frekans Dağılımı

Sanal Zorbalık				Sanal Kurban			
Puanlar	f	%	Yığılmalı%	Puanlar	f	%	Yığılmalı%
14.00	214	61.5	61.5	14.00	120	34.5	34.7
15.00	35	10.1	71.6	15.00	32	9.2	43.8
16.00	17	4.9	76.4	16.00	26	7.5	51.3
17.00	19	5.5	81.9	17.00	28	8.0	59.3
18.00	10	2.9	84.8	18.00	21	6.0	65.3
19.00	12	3.4	88.2	19.00	21	6.0	71.3
20.00	7	2.0	90.2	20.00	13	3.7	75.1
21.00	5	1.4	91.7	21.00	13	3.7	78.8
22.00	5	1.4	93.1	22.00	9	2.6	81.4
23.00	5	1.4	94.5	23.00	9	2.6	84.0
24.00	1	.3	94.8	24.00	8	2.3	86.2
25.00	4	1.1	96.0	25.00	8	2.3	88.5
26.00	1	.3	96.3	26.00	7	2.0	90.5
27.00	1	.3	96.6	27.00	8	2.3	92.8
28.00	1	.3	96.8	28.00	8	2.3	95.1
29.00	1	.3	97.1	29.00	1	.3	95.4

31.00	2	.6	97.7	30.00	2	.6	96.0
33.00	1	.3	98.0	31.00	1	.3	96.3
34.00	1	.3	98.3	32.00	2	.6	96.8
36.00	1	.3	98.6	34.00	1	.3	97.1
38.00	1	.3	98.9	35.00	2	.6	97.7
39.00	2	.6	99.4	36.00	3	.9	98.6
44.00	2	.6	100.0	38.00	1	.3	98.9
					1	.3	40.00
					2	.6	41.00
					1	.3	56.00

Alt problem 1: Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır? Birinci alt problemi yanıtlamak üzere, Tablo 6 ve Tablo 7’de verilen betimsel özellikler, değişkenlerin türü ve araştırma sorusu göz önünde bulundurularak bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Her ne kadar sanal zorbalık ve sanal kurban ölçeklerinin puanları normal dağılmasa da merkezi limit teoremine göre veri sayısını yeterli olması (N=348) dolayısıyla normallik varsayımının kabul edilmesi ve parametrik testlerden biri olan t testinin normallik sayılıtısının karşılanmamasına karşı güçlü bir test olması nedeniyle parametrik test uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 7’de sanal zorba ve sanal kurban ölçeklerinden elde edilen puanların cinsiyete göre t testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7

Sanal Zorba ve Sanal Kurban Ölçeklerinden Elde Edilen Puanların Cinsiyetlere Göre t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	P
Sanal zorba	Kız	172	15.064	2.310	346	-4.222	.000
	Erkek	176	17.080	5.829			
Sanal kurban	Kız	172	17.390	4.862	346	-3.172	.002
	Erkek	176	19.330	6.423			

Tablo 7’de yer alan t testi sonuçlarına göre araştırmaya katılan kız (N=172) ve erkek (N=176) öğrencilerin sanal zorbalık alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında manidar bir fark vardır ($t_{346}=-4.222$; $p<0.05$). Kız ve erkek öğrencilerin ölçek puanları incelendiğinde, erkek öğrencilerin *sanal zorbalık puanlarının daha yüksek olduğu görölmektedir*.

Benzer şekilde kız ve erkek öğrencilerin sanal kurban ölçek puanları arasında manidar bir fark olduğu görölmektedir ($t_{346}=-3.172$; $p<0.05$). Grupların ortalamaları incelendiğinde, erkek öğrencilerin sanal kurban puanlarının daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Sonuçlara bakıldığında, erkek öğrencilerin sanal kurban puanlarının daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Görüldüğü gibi hem sanal zorbalık hem de sanal kurban alt ölçeklerinde erkek öğrencilerin daha çok risk altında olduğu anlaşılmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde hem benzer hem de aksi yönde olan sonuçların ortaya çıkabildiği görölmektedir.

Erkek öğrencilerin, sanal zorbalık yapma ve sanal kurban olma konusunda daha ciddi bir tehdit altında oldukları söylenebilir. Bu durum, erkek öğrencilerin internette daha fazla zaman geçirmelerinden ve ev dışı ortamlarda internetten daha fazla yararlanabilme imkanına sahip olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Yapılan birçok araştırmada erkeklerin kızlara göre sanal zorbalık davranışlarına hem daha fazla uyguladıkları hem de bu davranışlara daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur. Başköy (2013). Bu çalışmada da sanal zorbalık yapma ve sanal kurban olma açısından erkek öğrenciler daha fazla risk altındadır.

Bununla beraber bazı çalışmalar da sanal zorbaları daha çok kız öğrencilerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Li (2005) sanal kurbanların çoğunlukla kız, sanal zorbaların ise çoğunlukla erkek öğrenciler olduğunu ifade etmektedir. Bazı çalışmalarda ise cinsiyet ve sanal zorbalık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Akt.: Çetinkaya, 2010, s.71). Peker, Eroğlu ve Ada (2012) tarafından yapılan araştırmalarda, erkeklerin kızlara göre daha fazla sanal zorba davranışlarda buldukları tespit edilmiştir. Dooley ve diğerleri (2010) ve Özer (2016) tarafından yapılan araştırmalarda ise, erkeklerin sanal zorbalığa kızlara göre daha çok maruz kaldıkları belirlenmiştir. Perren ve diğerleri (2010) tarafından yapılan araştırma bulgularına göre, erkeklerin kızlara göre hem daha fazla sanal zorbalık yaptıkları

hem daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldıkları bulunmuştur. Ayrıca, erkeklerin kızlara göre daha fazla sanal zorba/mağdur olduğu da bulunmuştur.

İnselöz, Uçanok (2013) tarafından yapılan araştırmada, erkeklerin kızlara göre hem daha fazla sanal zorbalık yaptıkları hem daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldıkları belirlenmiştir . Kısacası, bu çalışmanın bulgularıyla alan yazındaki bulgular büyük ölçüde paralellik gösterse de kız ve erkekler arasında zorbalık davranışında bulunma veya zorbalığa maruz kalma açısından fark bulamayan veya kızlardan yana farklar bulan çalışmalar da vardır. Bu farklı bulgular cinsiyet ile sanal zorbalık arasında diğer bazı değişkenlerin (internet kullanım sıklığı vb.) rol oynuyor olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca kültürel farklılıkların da bu sonuçları etkileyebileceği düşünülmektedir. Kültürlerin cinsiyetlere yüklediği anlamlar ve beklentiler bireylerin kararları ve davranışları üzerinde etkili olabilmektedir. Örneğin biraz daha kapalı ve ataerkil toplumsal yapının egemen olduğu toplumlarda erkekler iletişim kurma ve sosyalleşme konusunda daha özgür kararlar alabilirken, kadınlar daha korumacı bir yaklaşım içerisinde ve kendilerini bazı sosyal ortamlardan soyutlamak durumunda kalabilmektedir. Bu durum sanal ortamda kendilerine daha uzun süreler zaman yaratabilen erkeklerin, kadınlara oranla zorba ya da mağdur olma ihtimallerini arttırabilmektedir.

Alt problem 2: Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri akademik başarı durumuna göre farklılaşmakta mıdır? Bu alt probleme yanıt aramak için öncelikle değişkenlerin türü ve yapısı incelenmiştir. Bu araştırma sorusunda bağımsız değişken, akademik başarıdır. Tablo 8'de akademik başarı değişkenini kategorilerine ait frekanslar verilmiştir. Öğrencilerin %71,5'inin akademik ortalamalarının 3,5 ve üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8

Akademik Başarı Değişkeninin Kategorilerine Ait Frekanslar

Kategoriler	n
0 –2 Arası	6
2 –3.5 Arası	93
3.5 –5 Arası	249

Akademik başarı değişkeni kategorik bir değişken olup, 3 gruptan oluşmaktadır. Bu kategorilerden ilki, 0 – 2 arası olup, bu aralıktaki kişi sayısı 6'dır. Ortalaması 2 – 3.5 arasında olan bireylerin sayısı 93 ve son olarak 3.5 - 5 kategorisinde yer alan birey sayısı 249'dur. Akademik başarı değişkeni 3 kategoriden oluşmasına rağmen ilk kategoride çok az sayıda birey yer alması nedeniyle 0 - 2 arası kategorisi ile 2 - 3.5 kategorisinin birleştirilmesine karar verilmiştir. Böylelikle akademik başarı kategorisi 0 - 3.5 arası(N=99) ve 3.5 - 5 arası (N=249) olmak üzere 2 kategoriye indirgenmiştir.

Benzer şekilde değişken türleri ve araştırma sorusu göz önünde bulundurularak bu alt probleme yanıt vermek amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır.

Tablo 9'da sanal zorba ve sanal kurban ölçeklerinden elde edilen puanların akademik başarıya göre t testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 9

Sanal Zorba ve Sanal Kurban Ölçeklerinden Elde Edilen Puanların Akademik Başarıya Göre t Testi Sonuçları

	Akademik Başarı	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p
Sanal zorba	0 –3.5 arası	99	16.293	4.630			
	3.5 –5 arası	249	16.000	4.538	346	.540	.589
Sanal kurban	0 –3.5 arası	99	18.1919	5.54513			
	3.5 –5 arası	249	18.4418	5.87896	346	-.363	.710

Tablo 9'da yer alan t testi sonuçları incelendiğinde not ortalaması 0 - 3.5 arasında olan öğrenciler ile 3.5 - 5 arasında olan öğrencilerin sanal zorbalık ölçek puanları arasında manidar bir fark bulunmamaktadır ($t_{346}=.540$; $p>0.05$).

Benzer şekilde öğrencilerin sanal kurban ölçek puanlarının, not ortalamasına göre farklılık göstermediği görülmektedir ($t_{347}=-.363; p>0.05$).

Araştırmada çıkan sonucun önceki araştırmalarla tutarlı olmadığı görülmektedir. Nitekim Hinduja ve Patchin (2009) sanal kurban olma düzeyi yüksek olanlarda okula ilişkin belirgin problem yaşayabildiğini, Williams ve Guerra (2007) okula bağlı hissedenlerin ve okul iklimini olumlu olarak algılayanların sanal zorbalığa daha nadir karıştığını vurgulamışlardır. Beran ve Li (2005) sanal zorbalığın, sanal kurbanların üzülmeye, sinirlenmesine, kaygı yaşamaya, derslere yoğunlaşamamasına, akademik başarılarının düşmesine ve devamsızlık yapmasına yol açtığını saptamıştır. Sanal zorbanın ise yaklaşık %35'inin akademik başarılarının ortalamasının üzerinde olduğunu, %60'ının ortalama başarıya sahip olduğunu ve yalnızca %5'inin başarısının ortalamasının altında olduğunu belirlemişlerdir. Bu durumda sanal zorba/kurban olma düzeylerinin, öğrencilerin akademik başarılarından çok bilgisayar kullanma konusundaki becerilerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Akademik başarı durumunun öğrencileri motive etme, özgüven sağlama ve kendilerine affettikleri kimliği güçlü kılması konusunda destekleyebileceğinden ve dolayısıyla internette ortamından elde edilecek yeni bir kimliğe daha az ihtiyaç duyacaklarından dolayı sanal zorbalık puanlarını düşürmesi beklenmekteydi. Bu bulgunun alanyazındaki çalışmaların bulgularından farklı olması belki de örneklemin demografik özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Alt Problem 3: Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri internette geçirilen süreye göre farklılaşmakta mıdır? Bu alt problemdeki değişkenler sanal zorbalık ve internette geçirilen süredir. İnternette geçirilen süre saat cinsinden olup öğrencilere açık uçlu olarak sorulmuştur. Öğrencilerden gelen cevapların frekans dağılımları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10

Öğrencilerin Bir Günde İnternette Geçirilen Sürenin Frekans Dağılımı

Saat	f	%	Yığılı %
1.00	129	37.1	37.1
2.00	128	36.8	73.9
3.00	61	17.5	91.4
4.00	15	4.3	95.7
5.00	5	1.4	97.1
6.00	2	.6	97.7
7.00	1	.3	98.0
8.00	4	1.1	99.1
10.00	2	.6	99.7
12.00	1	.3	100.0

Tablo 10'a göre öğrencilerin %37'si 1 saat, % 36'sı 2 saat, ve geri kalan %26'sı 3 saat ve fazlasını internette geçirmektedir. Öğrencilerin %91 gibi büyük bir çoğunluğu 3 saat ve daha az bir süre internette vakit geçirmektedir. 5 saatten fazla internette zaman geçiren öğrenci sayısı 10'dur. İnternette geçirilen süreyi kategorik değişkene dönüştürürken tablodaki frekans dağılımları göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre internette geçirilen süre, "1 saat", "2 saat" ve "3 saat ve daha fazla" olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Bu doğrultuda sanal zorbalık değişkeninin internette geçirilen süreye göre değişip değişmediğine ANOVA ile bakılmıştır. Tablo 11'de öğrencilerin sanal kurban ve sanal zorba puanlarının internette geçirilen süreye göre ANOVA sonuçları verilmiştir.

Tablo 11

Öğrencilerin Sanal Kurban ve Sanal Zorba Puanlarının İnternette Geçirilen Süreye Göre ANOVA Sonuçları

		Kareler toplamı	Sd	Ortalama kareler	F	p
Sanal zorba	Gruplar arası	106.401	2	53.200	2.583	.077
	Grup içi	7106.183	345	20.598		
	Toplam	7212.583	347			
Sanal kurban	Gruplar arası	56.855	2	28.427	.850	.428
	Grup içi	11532.326	345	33.427		
	Toplam	11589.181	347			

Tablo 11'e göre sanal zorba olan öğrencilerin puanları internette geçirilen süreye göre değişmemektedir ($F_{2,345}= 2.583, p>0.05$). Benzer şekilde sanal kurban olan öğrencilerin de puanları internette geçirilen süreye göre değişmemektedir ($F_{2,345}= 0.850, p>0.05$). İnternette geçirilen süre ile sanal zorbalık arasında oldukça düşük, pozitif yönde ve anlamlı olmayan bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,096, p>0,05$). Benzer şekilde internette geçirilen süre ile sanal kurban arasında yok denecek kadar düşük, pozitif yönde ve anlamlı olmayan bir ilişki vardır ($r=0,035, p>0,05$).

Alanyazında internette geçirilen sürenin yükselmesi ile sanal zorbalık risklerinin artış gösterebileceğine ilişkin verilerin olduğu anlaşılmaktadır. Başköy (2013) çalışmasında internette geçirilen sürenin artışının sanal zorbalık ve kurban puanlarını arttırdığı sonucunu elde etmiştir. Alanyazında bulgular tutarlılık göstermekte olup internet temel iletişim araçlarının kullanım sıklığı ile sanal zorbalık arasında olumlu ilişki rapor eden araştırmalara göre; "iletişim kaynaklarının kullanım sıklığı arttıkça sanal zorba/kurban olma düzeyleri de artmaktadır" (Burnukara, 2009). Görüldüğü üzere internette geçirilen sürenin sanal zorbalığı arttırdığına ilişkin veriler literatürde mevcuttur. Araştırma öncesinde beklenen sonuç internette geçirilen sürenin sanal zorbalığı arttıracığı yönündeydi. Zira sanal ortamda zaman geçirdikçe zorbalığın gelişme olasılığının arttığı sanal ortamlara giriş artacak ve bu da kişileri daha fazla risk altına sokacaktır. Yapılan analizler sonunda sanal zorba ve sanal kurban puanları ile internette geçirilen süre arasında anlamlı bir ilişkinin bulunamaması araştırma grubunun %73,9'unun günde en fazla 2 saat internet kullanmasıyla açıklanabilir. Aynı zamanda verilerin toplandığı süreçte bilişim teknolojilerinin günümüzdeki kadar gelişmemiş olması, interneti daha çok evde kullanmak zorunda olan araştırma grubunun sanal kurban olma gibi olumsuz etkilere maruz kalmasının da önüne geçtiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Alt Problem 4: Ortaokul öğrencilerinin sosyal beceri alt ölçek puanları, öğrencilerin sanal zorbalık-kurban etme düzeylerini manidar bir biçimde yordamakta mıdır? Bu alt problemde yer alan değişkenler, sosyal beceri ve sanal zorbalık ölçeklerinden elde edilen puanlardır. Her ikisi de sürekli değişkenler olup, araştırma sorusunda belirtilen amaç doğrultusunda çoklu regresyon analizi yapılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla yine regresyonun sayıltıları kontrol edilmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere sosyal beceri ölçeği puanları normal dağılmaktadır. Veri sayısının yeterli olması ve uçdeğerleri silmenin kritik bir bilgi

kaybına neden olacağı gerekçeleriyle sanal zorbalık ölçeği puanlarının bu haliyle normal dağıldığı kabul edilmiştir. Regresyonun bir diğer sayıltısı bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bir ilişkinin bulunmasıdır. Tablo 12’de görüldüğü üzere iki ölçek puanları arasında negatif yönde, orta düzeyde ve manidar bir ilişki söz konusudur ($r=-0.337$; $p<0.05$).

Tablo 12

Sanal Zorbalık Değişkeninin Sosyal Becerinin İki Alt Boyutu Tarafından Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	Beta	T	p	Korelasyon
Sabit	38.999	2.981		13.084	.000	
Olumlu sosyal davranış	-.005	.020	-.012	-.244	.808	-.069
Olumsuz sosyal davranış	-.219	.023	-.465	-9.472	.000	-.466
R=0.467		R ² =0.218				
F _(3,344) =31.918		p=0.000				

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal becerilerin alt boyutları olan olumlu sosyal davranış ve olumsuz sosyal davranış ile sanal zorbalık puanlarını yordama düzeylerini incelemek üzere kurulan çoklu regresyon sonuçları Tablo 12’de verilmiştir. Yordayıcı değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar incelendiğinde, sanal zorbalık ile olumlu sosyal davranış becerileri arasında düşük düzeyde, negatif yönde ve manidar olmayan bir ilişki ($r=-0.069$, $p>0.05$) ve olumsuz sosyal davranış ile sanal zorbalık arasında negatif yönde, orta düzeyde ve manidar bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0.466$, $p<0.05$). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (beta) göre olumlu ve olumsuz sosyal davranış değişkenlerinin sanal zorbalık değişkenine ait varyansı açıklamadaki görece önem sırası olumsuz sosyal davranış ve olumlu sosyal davranış şeklindedir. Regresyon katsayılarının manidarlığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise yalnızca olumsuz sosyal davranış değişkeninin sanal zorbalığı yordamada manidar olduğu görülmektedir. Sosyal beceri ölçeğinin olumlu ve olumsuz sosyal beceri alt boyutları sanal zorbalıktaki değişkenliğin %22’sini açıklamaktadır. Buna göre sanal zorbalık

değişkenliğinin geri kalan kısmı başka değişkenlerle açıklanmaktadır. Her ne kadar sosyal beceri ölçeğinin iki alt boyutunun açıkladığı varyans düşük olsa da bu üç değişkenle kurulan regresyon modelinin manidar olduğu görülmektedir ($F_{(3,344)}=31.918; p<0.05$).

Alt problem 5: Ortaokul öğrencilerinin sosyal beceri alt ölçek puanları, öğrencilerin sanal zorbalık-kurban edilme düzeylerini manidar bir biçimde yordamakta mıdır? Beşinci alt problem, dördüncü alt probleme benzemekle birlikte burada bağımlı değişken sanal kurban, bağımsız değişkenler ise sosyal becerinin iki alt boyutu olan olumlu ve olumsuz sosyal davranış puanlarıdır. Bu üç değişken arasında kurulan çoklu regresyon denkleminin ayrıntıları Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13

Sanal Kurban Değişkeninin Sosyal Beceri Ölçeğinin İki Alt Boyutu Tarafından Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	Beta	t	p	Korelasyon
Sabit	34.864	4.062		8.584	.000	
Olumlu sosyal davranış	.030	.027	.059	1.142	.254	.021
Olumsuz sosyal davranış	-.189	.031	-.316	-5.991	.000	-.303
R=0.310	R ² =0.096					
F _(3,344) =12.176	p=0.000					

Tablo 13’de yer alan sanal kurban, sosyal becerinin iki alt boyutu olan olumlu sosyal davranış ile olumsuz sosyal davranış arasında kurulan çoklu regresyon denkleminde yer alan ikili korelasyon sonuçlarına göre sanal kurban ile olumlu sosyal davranış arasında pozitif yönde, oldukça düşük düzeyde ve manidar olmayan bir ilişki ($r=0.021, p>0.05$) ve sanal kurban ile olumsuz sosyal davranış arasında negatif yönde, orta düzeyde ve manidar bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=-0.303, p<0.05$). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (beta) göre olumlu ve olumsuz sosyal davranış değişkenlerinin sanal kurban değişkenine ait varyansı açıklamadaki görece önem sırası olumsuz sosyal davranış ve olumlu sosyal davranıştır. Regresyon katsayılarının manidarlığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise yalnızca olumsuz sosyal davranış değişkeninin sanal kurban değişkenini yordamada

manidar olduğu gör÷lmektedir. Sosyal beceri ölçeğinin olumlu ve olumsuz sosyal beceri alt boyutları sanal kurban değişkenindeki varyansın %10'unu açıklamaktadır ($R=0.310$, $R^2=0.096$). Buna göre sanal kurban değişkenliğinin geri kalan %80'i başka değişkenlerce açıklanmaktadır. Açıklanan varyas düşük olmasına rağmen bu üç değişken arasında kurulan regresyon modelinin manidar olduğu gör÷lmektedir ($F_{(3,344)}=12.176$; $p<0.05$).

Araştırmanın dördüncü ve beşinci alt maddeleri çerçevesinde öğrencilerin sanal zorbalık düzeyleri ve sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre sanal zorbalık ve sanal kurban puanları ile sosyal beceri alt ölçekleri arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Başka bir deyişle, sanal zorbalık arttıkça sosyal beceri düzeyi düşmektedir. Ayrıca yapılan regresyon analizleri sonucunda da sosyal beceri düzeyi düşük olan öğrencileri sanal zorbalık hem kurban hem de zorbalık ölçeklerinden daha yüksek puan aldıkları anlaşılmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmanın sonucuna paralel sonuçların ortaya çıktığı, sosyal becerilerin sanal zorbalığı yordadığı gör÷lmektedir. Erbiçer (2017) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada sosyal uyumu düşük olan öğrencilerin sanal zorbalık puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Vandebosch ve Cleemput (2008) ergenlerle yaptığı çalışmada, katılımcılar sanal zorbalık olaylarında arkadaşlık ilişkisinin şeklinin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Williams, Guerra (2007) tarafından yapılan çalışmada ise, bireyin arkadaşlarını dürüst ve yardımsever bulması sanal zorbalığa karışmasını önlediği belirtilmiştir. Soydaş (2011) tarafından yapılan çalışmada, katılımcılardan sanal mağdur olanların sanal zorbalığa karışmayanlara göre arkadaşlarına ilişkin memnuniyet düzeylerinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Eroğlu ve Peker (2011) tarafından yapılan çalışmada, arkadaştan algılanan sosyal destek arttıkça sanal zorbalığa maruz kalmanın azaldığı bulunmuştur. Özer (2016) tarafından yapılan çalışmada, sanal mağdurlar sanal zorbalığı engellemek için olayı çoğunlukla arkadaşlarıyla paylaştığı gör÷lmüştür. Ebeveynleri ve çevresiyle etkili iletişim kuramayan bireylerin sanal dünyayı bir kaçış olarak gördüğu söylenebilir. Lei ve Wu (2007) ebeveyn ve arkadaşlarıyla sağlıklı ilişkiler kuramayan ergenlerin aşırı internet kullanmaya yöneldiğini bulmuş ve bu durumu, ergenlerin duygusal destek arama çabası olarak yorumlamıştır. Yalçın (2006) da internet bağımlılığının temelinde "internet bana saygı duyulan tek yer", "internet benim tek arkadaşım" boyutundaki biliş

yapılanmalarının bulunduğunu ifade etmiştir. Tüm bu araştırmalar aile ilişkilerinden doyum elde edemeyen bireylerin sanal dünyaya yöneldiğine ilişkin görüşü desteklemektedir. Joinson (1999) internetin ergenlere yeni sosyal ilişkiler kurma fırsatı verdiğini ve hem aile içinde hem de sosyal ilişkilerinde yaşadığı problemleri çözecek uygun baş etme yöntemleri geliştiremeyen ergenlerin yakın ilişkiler kurma ihtiyacını kurmak için internete yöneldiğini ifade etmiştir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, Soydaş (2011) tarafından yapılan araştırmada, katılımcılardan sanal mağdur olanların sanal zorbalığa karışmayanlara göre yaşadıkları çevreye ilişkin algılarının daha olumsuz olduğu bulunmuştur. Ayrıca, sanal zorba/mağdur olan öğrencilerin sanal zorbalığa karışmayanlara göre yaşadıkları çevre ve kendilerine ilişkin algılarının daha olumsuz olduğu bulunmuştur. Bir başka çalışmada Ubertini (2010) sosyal destek arttıkça sanal zorbalığa maruz kalmanın azaldığını bulmuştur. Ateş ve Güler (2016) tarafından yapılan bir başka araştırma sonucunda ise, ergenlerin siber zorbalık düzeyi ile algıladıkları sosyal yetkinlik arasında negatif yönde anlamlı ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur.

Alt Problem 6: Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorba, Sanal Kurban ve Sosyal Beceri puanları arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu alt problemde yer alan değişkenler, sanal zorbalık, sanal kurban ve sosyal beceri ölçeklerinden elde edilen puanlardır. Her üçü de sürekli değişkenler olup, araştırma sorusunda belirtilen amaç doğrultusunda korelasyon yapılmasına karar verilmiştir. Tablo 14'de sanal kurban, sanal zorbalık ve sosyal beceri arasındaki ilişkileri yansıtan korelasyon sonuçları verilmiştir.

Tablo 14

Sanal Kurban, Sanal Zorbalık ve Sosyal Beceri Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Sonuçları

		Sosval	Sanal
Sosyal beceri	Pearson Korelasvon		
	p		
	N		
Sanal zorba	Pearson Korelasvon	-.337	
	p	.000	
	N	348	
Sanal kurban	Pearson Korelasvon	-.172	.403
	p	.001	.000
	N	348	348

Sosyal beceri ile sanal zorbalık ve sanal kurban arasındaki korelasyon sonuçları değerlendirildiğinde, Sosyal beceri ile sanal zorba arasında negatif yönde, orta düzeyde ve manidar bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0.337$, $p<0.05$). Sanal kurban ile sosyal beceri arasında negatif yönde, düşük düzeyde ve manidar olmayan bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0.172$, $p>0.05$). Son olarak sanal kurban ile sanal zorbalık arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve manidar bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0.403$, $p<0.05$).

Yapılan çalışma sonucunda temel amaç çerçevesinde sanal zorbalık ile sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişki incelenmiş olup ortaokul öğrencilerinde sanal zorbalık ile sosyal beceri düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur. Regresyon analizleri sonucunda da sanal zorbalık ile sosyal beceri düzeyleri değişkenlerinin birbirleri üzerinde yordayıcı etkisi olduğu bulgularına rastlanmıştır. Bilişim dünyasının giderek yaygınlaşması, kullanım sıklığı artış göstermesi ve kullanım yaşının giderek aşağıya inmesinin hem bireysel hem de toplumsal sonuçlarının olabileceği açıktır. Öğrencilerin sanal ortam ile çok fazla içli dışlı olmasının internet ortamında ortaya çıkabilecek olası risklerle açıkça karşı karşıya kalabilme ihtimalini arttırdığı ve arttırmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu olası riskler içerisinde öncelikli olarak sayılabilecek etkenlerden biri de zorbalıktır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular göz önünde bulundurulduğunda çocukların hem eğitim yaşantılarında hem de gelecek yaşantılarında kendilerini her

açıdan etkileyebilecek olan sosyal beceri düzeylerinin sanal zorbalıktan etkileniyor olması dikkate değer bir bulgudur. Sosyal beceri düzeyinin düşmesinin öğrencileri sanal ortama daha fazla itmektir ve çocukların kendilerini ifade edebilecek, ilişkilerinde kendilerini ortaya koyabilecek en önemli seçeneğin internet ortamı olmasına sebebiyet vermektedir. Zira öğrenciler gündelik yaşantılarında kendilerini yeterince ortaya koyamazlar ise sanal zorbalık gibi seçeneklerle yoluyla sanal ortamda bir kimlik kazanımı çabasına girebileceklerdir. Ayrıca sanal zorba olmakla beraber sözünü ettiğimiz sosyal beceri düzeyi düşük olan bu bireylerin internet dünyasında kabul görebilme adına sanal kurban olma durumları da karşımıza çıkabilecek diğer bir sonuç olabilecektir. Başka bir açıdan bakıldığında da sanal zorba olan veya sanal kurban olan bireylerin sosyal beceri düzeylerinin düşebileceği veya gelişemeyebileceği de olası risklerden biri olabilir.

Bölüm 5

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Teknoloji geliştikçe bireylerin hayatına yenilikler katmakta ve değişiklikler meydana getirmektedir. Bu yenilikler ve gelişimler neticesinde insanların ilişkileri değişebilmektedir. Bu değişikliklerden en belirgin olanlarından biri bilişim teknolojileridir. 2016 TÜİK araştırmalarına göre Türkiye’de evinde bilişim ürünleri (bilgisayar, tablet, akıllı telefon vb.) bulunmayan kişilerin oranı %3,5’tur. Buradan hareketle bilişim araçlarının birçok kişinin hayatına girmiş bulunduğu görülmektedir. Aynı araştırmanın 2017 verilerine göre internet kullanım oranlarına ilişkin sonuçları değerlendirildiğinde Türkiye genelinde internet kullanım oranının %66,8 olduğu görülmektedir. Bu sonuç internetin toplumun önemli bir kesiminde yaygınlaştığını göstermektedir. Toplumun dinamik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda internet teknolojilerinin kitleleri etkileyebileceği ve değiştirebileceği konusu araştırmacıların ilgisini çekmektedir (Gök, 2017).

Bilgi toplumuna yön ve şekil veren enformasyon teknolojilerinin insanlığa sunmuş olduğu kolaylık ve faydalarının yanı sıra taşıdığı ciddi risk ve sıkıntılarının olduğu açıktır. Bu teknolojiler kontrol dışı kullanıldığında, özellikle çocukların ve gençlerin gelişimleri üzerinde bazı olumsuz etkilere neden olabilmektedirler. Bu olumsuz etkilerin tespit edilmesi, önlenmesi, ortadan kaldırılması çocuklar ve gençler açısından olduğu kadar toplum sağlığı açısından da büyük önem taşımaktadır.

Ergenlik döneminde artan sosyalleşme ve gruba dâhil olma ihtiyacı gençleri bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek ortamlara yöneltmektedir. Kimileri arkadaş grubunda kendisine bir yer edinecek kadar sosyal beceriye sahipken bu becerilerinde eksiklik yaşayanlar sosyalleşme ihtiyacını farklı alanlarda gidermektedirler. İnternet üzerinde sosyalleşmek de bu alanlardan birisidir. Bu süreçte tek başına kişilik özellikleri veya tek başına iletişim becerilerinin değerlendirilmesi doğru sonuçlar vermeyebilir. İnternet kullanımı ve amaçlarını etkileyen faktörleri incelerken kişilik ve iletişim birlikte ele alınmalıdır (Ceyhan, 2011). Gençlerden beklenen sağlıklı davranış, kişilik özelliklerinin de etkisi ile sosyal becerilerini kullanarak kendilerine uygun ortamlarda var olabilmeleridir.

Bu çalışmanın bulgularına göre sanal zorbalık ve sanal kurban puanları ile sosyal beceri alt ölçekleri arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Yani sanal zorbalık arttıkça sosyal beceri düzeyi düşmektedir. Ayrıca yapılan regresyon analizleri sonucunda da sosyal beceri düzeyi düşük olan öğrencilerin sanal zorbalık hem kurban hem de zorba ölçeklerinden daha yüksek puan aldıkları anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin sanal zorba ve sanal kurban ölçek puanlarının, internette geçirilen süreye göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Regresyon analizi sonucunda sanal zorbalık ve sanal kurban ile internette geçirilen süre arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve manidar olmayan bir ilişki olduğu görülmektedir. Yine, bulgulara göre kız ve erkek öğrencilerin ölçek puanları incelendiğinde, erkek öğrencilerin sanal zorba puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Grupların ortalamaları incelendiğinde, erkek öğrencilerin sanal kurban puanlarının daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Yordayıcı değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar incelendiğinde, sanal zorbalık ile olumlu sosyal davranış arasında düşük düzeyde, negatif yönde ve manidar olmayan bir ilişki ve olumsuz sosyal davranış ile sanal zorbalık arasında negatif yönde, orta düzeyde ve manidar bir ilişki bulunmaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (beta) göre olumlu ve olumsuz sosyal davranış değişkenlerinin sanal zorbalık değişkenine ait varyansı açıklamadaki göreceli önem sırası olumsuz sosyal davranış ve olumlu sosyal davranış şeklindedir. Regresyon katsayılarının manidarlığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise yalnızca olumsuz sosyal davranış değişkeninin sanal zorbalığı yordamada manidar olduğu görülmektedir. Sosyal beceri ölçeğinin iki alt boyutu sanal zorbalıktaki değişkenliğin %22'sini açıklamaktadır. Buna göre sanal zorbalık değişkenliğinin geri kalan kısmı başka değişkenlerle açıklanmaktadır. Sosyal beceri ile sanal zorbalık ve sanal kurban arasındaki korelasyon sonuçları değerlendirildiğinde, sosyal beceri ile sanal zorba arasında negatif yönde, orta düzeyde ve manidar bir ilişki bulunmaktadır. Sanal kurban ile sosyal beceri arasında negatif yönde, düşük düzeyde ve manidar olmayan bir ilişki bulunmaktadır. Son olarak sanal kurban ile sanal zorbalık arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve manidar bir ilişki olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak sanal zorbalık ile sosyal beceri düzeyi arasında çalışma öncesinde öngörüldüğü gibi anlamlı bir ilişki söz konusudur. Ayrıca sanal zorbalık katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinden etkilenmektedir. Bu sonuçlar

çerçevesinde düşünülduğünde sanal zorbalığın öğrenciler için önemli bir risk faktörü olduğu ve bu konuda gerekli çalışmaların yapılarak farkındalık sağlanmasının sosyal beceri gibi yaşamsal önemi olduğu ifade edilebilecek değişkenlerin kazandırılması ve öğrencilerimizin daha kaliteli bir gelecek inşa edebilmeleri açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda aşağıda belirtilen önerilerin bu konu hakkında yararlı etkileri olabileceği ifade edilebilir.

Psikolojik danışmanlar için öneriler;

- Öğrencilerin serbest zamanlarında ilgilenebilecekleri daha eğitsel ilgi ve çalışma alanları belirlenerek öğrencilerin bunlara katılımlarının teşvik edilmesi, internet bağımlısı olma ihtimalini zayıflatarak daha olumlu sonuçlar alınabilir.
- Öğrenci ve velinin iletişim problemlerini çözme adına okul psikolojik danışmanlarının yapacakları seminerlerin faydalı olacağı düşünülmektedir.
- İnternete ulaşma ve kullanma imkânlarının kontrol altına alınması; belirli sınırlamaların getirilmesi; internet bağımlılığının zararları konusunda özellikle öğretmen, veli ve öğrencilerin bilinçlenmesi için eğitim çalışmalarının yapılması gerekmektedir.
- Arkadaşları ile bire bir ilişkilerin teşvik edilmesi ve sosyal destek ağlarının kuvvetlendirilmesine dönük okul psikolojik danışmanlarının yapacağı bireysel ve grup etkinliklerinin yapılması yoluyla öğrencilerin sanal ağlardan uzaklaşması ve daha sosyal bireyler olması sağlanabilir.
- Evde internetin bulunmaması ya da velilerin, çocuklarının internete girme süreleri ve amaçları konusunda belirli sınırlamalar getirmeleri, çocuklarını bağımlılık riskinden korumaya katkı sağlayabilir.
- Öğrencilerin bilgisayar kursuna katılma ya da bilgisayarı öğrenme süreçlerinde internet ya da bilgisayar bağımlılığı, bilgisayar ve internetin hangi amaçlarla nasıl kullanılması gerektiği gibi konularda bilgilendirilmelerinin, onların internet bağımlısı haline gelme riskini azaltabilir.

- Sanal mağduriyetin önlenmesi için hazırlanan programlarda ailelere çocuklarının internet etkinliklerini uygun şekilde denetlemelerini sağlayan becerilerin kazandırılması gerekmektedir. Bu çalışmalarda çocukların teknoloji kullanımlarını denetlenebilmek için neler yapması gerektiği konusundaki bilgilendirilmeler büyük önem taşımaktadır.
- Okul psikolojik danışmanın gelişimsel rehberlik hizmetleri kapsamında öğrencileri, çatışma çözme stratejileri, sosyal beceri eğitimi, duyguların ifade edilmesi ve davranış kontrolü konularında psiko-eğitsel çalışmalar düzenleyerek sanal zorba davranışların azalmasını sağlayabilir.

Bu konuda çalışacak olan araştırmacılara öneriler;

- Yapılan araştırmalar sonucunda sanal zorbalık ya da internet kullanımının ortaya çıkarabildiği diğer olumsuz durumlar ile sosyal becerileri ilişkilendiren çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Özellikle ebeveynler ile olan sosyal etkileşimin bilişim dünyasından kaynaklanabilecek olası problemlerle ilişkilendiren çalışmaların olmasına karşın, arkadaş ve akranlarla olan sosyal etkileşim ve bu etkileşim sürecindeki becerilerin internet kullanımının getirebileceği muhtemel riskli durumlarla ilişkilendiren çalışmaların yaygınlaştırılmasını bu alana olumlu katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.
- Çocuk ve ergenler için daha belirgin bir risk faktörü olmakla beraber sanal zorbalık ve mağduriyet yetişkin bireyler için de tehlike arz edebilir. Özellikle iletişim ve etkileşimin kimi yetişkinlerde zayıflamış olduğu günümüz dünyasında sosyal becerilerin ediniminin faydaları konusunda farkındalık sağlayabilmek için tüm yaş grupları ile sosyal becerilere ilişkin çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Bu araştırma sanal zorbalık ile sosyal becerilerin birbirini ne düzeyde yordadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Ancak hem çocuk ve ergenler açısından hem de diğer yaş grupları açısından yaşamsal anlamda önemli iki kavram olan sanal zorbalık ve sosyal beceri düzeyinin farklı psikolojik değişkenlerle olan ilişkilerinin inceleneceği çalışmaların yaygınlaştırılmasının gerek bireysel gerekse toplumsal farkındalık açısından önemli ve faydalı olacağı düşünülmektedir.

- Araştırmanın ortaokul öğrencileri ile sınırlı olması bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Bu nedenle araştırmada incelenen değişkenlerin ergenler dışındaki örneklem grupları üzerinde de çalışılması önerilebilir.
- Mevcut empati ölçekleri sanal ortamda kişilerin empati kurabilme becerilerini ve eğilimlerini ölçemeyebilir. Dolayısıyla, bireylerin sanal ortamda empati düzeylerini ölçebilen ölçeklerin geliştirilmesi sanal zorbalığın azaltılmasında katkı sağlayabilir.
- Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak başkalarına zarar vermek isteyen kişiler kısa bir süre içinde çok sayıda kişiye ulaşabilirler. Daha genellenebilir sonuçlara ulaşabilmek için araştırmanın farklı illerdeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda yapılması, çalışmada kullanılan değişkenlerin dışında farklı değişkenlerle de birlikte ele alınması, internet bağımlılığı, sanal zorbalık ve bilgisayar tutumlarının bu değişkenlere göre karşılaştırılması önerilebilir.
- Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda başka örneklerle çalışılmasının gruplar arasında karşılaştırma yapılması açısından yararlı olacaktır. Bunlarla beraber maddi gelir, kardeş ilişkileri gibi bazı kişisel verilerin sosyal beceriler ve sanal zorbalık ile ilişkisinin araştırılacağı çalışmaların literatüre farklı noktalardan ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akbaş, C. S. (2005). *Okul öncesi eğitime devam eden altı yaş grubu çocukların sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akca, E. B., Sayımer, İ., & Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara örneği. *Global Media Journal TR Edition*, 5(10), 71-86.
- Akpınar, S. (2010). *Spor Federasyonlarında çalışanların, sosyal beceri, iş doyumu ve problem çözme yeterlilikleri üzerine bir araştırma*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akpınar, ř. (2017). *Öğretmen adaylarının problem çözme ve sosyal becerilerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ansari, A., & Gershoff, E. (2015). Learning-related social skills as a mediator between teacher instruction and child achievement in head start. *Social Development*, 24(4), 699-715.
- Aracı, A. (2012). *Erken ergenlik dönemindeki bireylerde anne-baba ve arkadaşlara bağlanma ile saldırganlık düzeyinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Arıcak, O., Kınay, H., & Tanrıkuu, T . (2012). Siber Zorbalık Ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 101-114.
- Ateş, B., & Güler, M. (2011). Ergenlerde siber zorbalığın yordayıcısı olarak algılanan sosyal yetkinlik ve toplumsal kaygı. *Journal of Education Faculty*, 18, 391-408.

- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., & Hilgar, E.R. (1995). *Psikolojiye giriş I-II*. (K. Atakay, M. Atakay ve A. Yavuz Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Avcioğlu, H. (2005). *Etkinliklerle sosyal beceri öğretimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*, 11, 369-380.
- Bacanlı, H. (2014). *Sosyal beceri eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bacanlı H., & Erdoğan F. (2003). Matson çocuklarda sosyal becerileri değerlendirme ölçeğinin (MESSY) Türkçeye uyarlanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 3(2), 351-379
- Bahadır, A. (2002). Ergenlik dönemi kişilik gelişiminde temel kavramlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 57-65.
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim psikolojisi gelişim, öğrenme ve ortam*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Başköy, N. (2013). *Ortaöğretim öğrencilerinin internet bağımlılık, siber zorbalık ve bilgisayara karşı tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kilis.
- Bauman, S. (2007). Cyberbullying: a virtual menace. *In National Coalition Against Bullying National Conference*.
- Bayhan, P. (1998). Çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi. *Sosyal Hizmet Dergisi*, 8, 24-30.
- Belsey, B. (2006). Cyberbullying: An emerging threat to the always on generation. Erişim: 14.06.2011, <http://www.cyberbullying.ca>.
- Beran T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265–77.
- Bhat, C. S. (2008). Cyberbullying: Overview and strategies for school counsellors, guidance officers, and all school personnel. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 1(1), 53-66.

- Biçer, U. (2014). *Sosyal beceri eğitiminin ortaokul öğrencilerindeki internet bağımlılığı düzeyine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bilgiç, E. (2007). *İlköğretim birinci kademede görülen zorba davranışların sınıf değişkenleri ve atmosferi algılamalarına göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Büyüköztürk, İ., Çakmak, E.K., Akgün, E.Ö., Karadeniz, İ., & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni spss uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ceyhan, A. A. (2011). University students' problematic internet use and communication skills according to the internet use purposes. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 11(1), 69-77.
- Cicioğlu, M. (2014). *Öğrencilerin problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarına ilişkin görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Çağdaş, A. (2002). *Anne- baba- çocuk iletişimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çağdaş, A., & Seçer, Z. (2002). *Çocuk ve ergende sosyal ve ahlak gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çetinkaya, B. (2010). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde siber zorbalığın yaygınlığı*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Çiftçi, H. (2015). *Lise öğrencilerinin siber zorbalık eğilimlerinin facebook tutumu ile ilişkisinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çoban, Ç.E. (2007). *Sosyal beceri sorunu olan öğrenciler ve annelerine uygulanan yaratıcı drama etkinlikler programının öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin gelişimi üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çubukçu, Z., & Gültekin, M. (2006). İlköğretimde öğrencilere kazandırılması gereken sosyal beceriler. *Bilig*, 37, 155-147.
- Dalmaz, E. (2014). *Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık/mağduriyet, depresyon ve anksiyete arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Deniz, L., & Çalışgan, H. (2015). İlköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(4), 399-422.
- Dilmaç, B., & Aydoğan, D. (2010). Values as a predictor of cyber-bullying among secondary school students. *International Journal of Human and Social Sciences*. 5:3.
- Dooley, J. J., Gradinger, P., Strohmeier, D., Cross, D., & Spiel. C. (2010). Cyber-Victimisation: The association between help-seeking behaviours and self-reported emotional symptoms in Australia and Austria. *Australian Journal of Guidance And Counselling*, 20(2), 194- 209.
- Durmuş, B, E., Yurtkoru, S., Ulusu, Y., & Kılıç, B. (2010). *Facebook'tayız* (2.Baskı). İstanbul: BetaYayınları.
- Ekşi, F. (2012). Narsistik kişilik özelliklerinin internet bağımlılığı ve siber zorbalığı yordama düzeyinin yol analizi ile incelenmesi. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12(3), 1683-1693.

- Eminoğlu, B. (2007). *Dört-beş yaş çocuklarının sosyal davranışları ile ebeveyn davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erbıçer, E. S. (2017). *Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin sosyal uyuma ve bazı kişisel değişkenlere göre incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Cyberbullying: A new face of peer bullying. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Eroğlu Y., & Peker, A. (2011). Aileden ve arkadaştan algılanan sosyal destek ve siber mağduriyet: Yapısal eşitlik modeliyle bir inceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 21, 43-52.
- Gencer, H. (2017). *Ortaokul öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık davranışları ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Gök, A. Y. (2017). *Ergenlerde problemlı internet kullanımı, kişilik özellikleri ve sosyal beceri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gülaçtı, F. (2009). *Sosyal beceri eğitimine yönelik programın üniversite öğrencilerinin, sosyal beceri, öznel ve psikolojik iyi olma düzeylerine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gündoğdu, D. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin internet kullanım düzeyleri ve amaçları (Elazığ ili örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*, California: Carwin Pres.

- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2015). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hines, H. N. (2011). *Traditional bullying and cyber-bullying: are the impacts on self-concept the same?* (Doctoral dissertation). Western Carolina University, USA.
- Joinson, A. (1999). Social desirability, anonymity and internet-based questionnaires. *Behavior Research Methods, Instrument ve Computers*, 31, 439- 445.
- İlhan, A. Ü. (2016). *Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık ve internet saldırganlık düzeyleri ile sosyal medyaya ilişkin tutumlarının incelenmesi (Çekmeköy örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İnelöz N. İ., & Uçanok, Z. (2013). Ergenlerde sanal zorbalık: nedenler, duygular ve baş etme yollarının niteliksel analizi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 20-44.
- Kapkıran, N. A., İvrendi, B. A., & Adak, A. (2006). Okul öncesi çocuklarında sosyal beceri: Durum saptaması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 19-28.
- Karakuş, T. F. (2006). *Ergenlerde algılanan duygusal istismar ile sosyal beceri arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karasar, N. (2009). *Araştırmalarda rapor hazırlama*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students, *Journal of Adolescent Health*, 41, 22-30.
- Kuzgun, Y. (1997). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Lei, L., & Wu, Q. (2007). Adolescents' paternal attachment and Internet use. *Cyberpsychology and Behaviour*, 10(5), 633-9.

- Manap, A. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencileri ve siber zorbalık: samsun ili örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- McClelland, M. M., Connor, C. M., Jewkes, A. M., Cameron, C. E., Farris, C. L., & Morrison, F. J. (2007). Links between behavioral regulation and preschoolers' literacy, vocabulary, and math skills. *Developmental Psychology, 43*(4), 947-959.
- Metli, G. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve insani değerleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Munro, K. (2002). Conflict in cyberspace: How to resolve conflict online. *The psychology of cyberspace*. Erişim:15.06.2011, <http://users.rider.edu/~suler/psycyber/conflict.html>.
- NCH (2005). National survey, bullying. Erişim:15.06.2017, www.childrenshomes.org.uk.
- Odabaşı, H.F., Kabakçı, I., & Çoklar, A.N. (2007). *İnternet, çocuk ve aile*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ogilvy, C. M. (1994). Social skills training with children and adolescents: a review of the evidence on effectiveness. *Educational Psychology, 14*(1), 73-83.
- Olweus, D. (1994). Annotation-Bullying at school: Basic facts and effects of school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*, 1171-1190.
- Otrar, M., & Ökte, A. (2014). Öğrencilerin zorbalık eğilimleri ile sosyal medya tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3*(3), 135-144.
- Öğülmüş, S. (1995). Okullarda (liselerde) şiddet ve saldırganlık. *Yayınlanmamış Araştırma Raporu*.

Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özabacı, N. (2006). Çocukların sosyal becerileri ile ebeveynlerin sosyal becerileri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 1.

Özaydın, L., Tekin-İftar, E., & Kaner, S. (2008). Arkadaşlık becerilerini geliştirme programının özel gereksinimi olan okul öncesi çocuklarının sosyal etkileşimlerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(1), 15–32.

Özer, G. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık yaşama düzeyleri ile siber zorbalığın öğrenciler üzerindeki etkileri ve öğrencilerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Öztürk, A., & Sargut, S. (2017). Kurumsal mantıklar, sosyal beceriler ve sosyal öğrenme ilişkisi. *Erişim Tarihi: 07.07.2018*. <https://www.researchgate.net/publication/313676590>.

Öztürk, A. (2008). *Okulöncesi eğitimin ilköğretim 1. ve 3. sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerine etkisinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Peker, A., Eroğlu, E., & Ada, Ş. (2012). Ergenlerde siber zorbalığın ve mağduriyetin yordayıcılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 185-206.

Peker, A. (2013). *İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., & Cross, D. (2010). Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents. *Child And Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 4, 1-10.
- Riggio, R. E. (2011). Leading With Social Skill. *Leadership Excellence*, 28 (11), 12.
- Saini, M., & Solomon, S. (2009). Ongoing and online: Children and youth's perceptions of cyber bullying. *Children and Youth Services Review*, 31 (12), 1222-1228.
- Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Ankara: Ertem Matbaacılık.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık / siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Seven, S., & Yoldaş, C. (2007). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 18- 24.
- Sevinç, M. (2005). *Kendine güven başarı*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Soydaş, D. K. (2011). *Ergenlerde ebeveyn izlemesi, sanal zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin cinsiyete göre incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Spence, S.H. (1983). Teaching social skills to children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 24(4), 621-627.
- Sümbüloğlu, K., & Sümbüloğlu, V. (2009). *Biyoistatistik*. Ankara: Hatiboğlu yayınevi.
- Sümer Hatipoğlu, Z. (1999). *Sosyal beceri eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin algılanan sosyal beceri boyutlarına ve sosyometrik statülerine etkisi*. (Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

- Topçu, Ç. (2008). *The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring*. (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topçu, Ç., & Erdur-Baker, Ç. (2016). Zorbalık mağdurlarının yardım alma davranışı ve yardım kaynakları. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 127-145.
- Toprak, A., Yıldırım, A., Aygül, E., Binark, M., Börekçi, S., & Çomu, T. (2009). *Toplumsal paylaşım ağı facebook: "görülüyorum öyleyse varım"*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2016). *Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçları*. Erişim: 20.08.2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017). *Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçları*. Erişim: 20.04.2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24862>.
- Ubertini, M. (2010). *Cyberbullying may reduce adolescent's well-being: can life satisfaction and social support protect them*. (Unpublished Doctorate Thesis). Hofstra University, New York.
- Usta, A. (2013). *Lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ile siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Samsun ili örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Uzamaz, F. (2000). Ergenlerde sosyal beceriler ve değerlendirme yöntemleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 49-58.
- Vandebosch, H., & Cleemput, C. V. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters, *Cyberpsychology & Behaviour*, 11(4), 322.

- Vural, E. D. (2006). *Okul öncesi eğitim programındaki duyuşsal ve sosyal becerilere yönelik hedeflere uygun olarak hazırlanan aile katılımlı sosyal beceri eğitimi programının çocuklarda sosyal becerilerin gelişimine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Willard, N. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. The United States of America: Research Press.
- Williams K. R., & Guerra, N. (2007). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly American Psychological Association*, 25(2), 65– 83.
- Yalçın, İ. (2006). 21. yüzyılda psikolojik danışman. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(1), 117-133.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., & Peker, A. (2011). *Okul zorbalığı ve siber zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Ybarra, M. L., Espelage, D. L., & Mitchell, K. J. (2007). The co-occurrence of internet harassment and unwanted sexual solicitation victimization and perpetration: Associations with psychosocial indicators. *Journal of Adolescent Health*, 41, 31-41.
- Yüksel, G. (2004). *Sosyal beceri envanteri el kitabı* (1. Baskı). Ankara: Asil Yayınevi.

EK-A: Kişisel Bilgi Formu

Sevgili Öğrenciler,

Yürütmekte olduğum yüksek lisans tezime veri sağlamak amacıyla sizlere bu anketlerdeki soruları yöneltiyorum. Bu gibi bir araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, yanıtlayanların titizlikle sorulara cevap vermelerine bağlıdır. Bu nedenle sizden sorulara SAMİMİ, İÇTEN cevaplar vermenizi rica ediyorum. İsim ve soyisim gibi kimlik bilgilerinizi yazmanıza gerek yoktur. Sorulara vereceğiniz yanıtlarda işaretlemeyi, (X) veya (√) şeklinde yapınız.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

ARAŞTIRMACI
Serhat EPÖZDEMİR

KİŞİSEL BİLGİLER

1. Cinsiyetiniz : Kız ( ) Erkek ( )
2. Yaşınız : .....
3. Sınıfınız : 6 ( ) 7 ( ) 8 ( )
4. Babanızın Eğitim Düzeyi: Okur-yazar değil ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( )
Üniversite ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora ( )
5. Annenizin Eğitim Düzeyi: Okur-yazar değil ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( )
Üniversite ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora ( )
6. Ailenizin Aylık Yaklaşık Geliri (TL): 0 - 750 ( ) 751 - 1500 ( ) 1500 –2500 ( )
2500 –5000 ( ) 5000 ve üzeri ( )

İNTERNET VE CEP TELEFONU KULLANIM BİLGİLERİ

1. Bilgisayarınız var mı? Evet ( ) Hayır ( )
2. İnterneti kullanıyor musunuz? Evet ( ) Hayır ( ) (Cevabınız Evet ise 3. Soruyu Yanıtlayınız.)
3. İnterneti sıklıkla nerede kullanıyorsunuz? Evde ( ) Okulda ( ) İnternet Kafede ( ) Diğer ( ).....
4. İnterneti hangi amaç için kullanıyorsunuz? Ödev ( ) Oyun ( ) Sohbet ( ) Diğer ( ) .....
5. İnterneti ne kadar sıklıkla kullanıyorsunuz? Haftada 1 gün ( )
Haftada 2-3 gün ( )
Haftada 3-5 gün ( )
Her gün ( )
6. Günde kaçsaat internet kullanıyorsunuz? .....
7. İnternette online (internet üzerinden) oyun oynuyor musunuz? Evet ( ) Hayır ( )
8. Cep telefonunuz var mı? Evet ( ) Hayır ( )
9. Cep telefonunda interneti kullanıyor musunuz? Evet ( ) Hayır ( )
10. Cep telefonunuzu daha çok hangi amaç için kullanıyorsunuz? Telefonla Konuşma ( )
SMS Gönderme ( )
Oyun Oynamak ( )
İnternete Girme ( )
Diğer ( )
11. Not ortalamanızı(Şimdiye kadar bitirdiğiniz bütün dönemlerin tahmini ortalamasını) yazınız.
5 üzerinden; 0 –2 Arası ( ) 2 –3,5 Arası ( ) 3,5 –5 Arası ( )

EK-B: Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği

Aşağıdaki maddeleri dikkatlice okuyunuz. Sıralanan Davranışları SON 6 AY içerisinde NE SIKLIKLA YAPTIĞINIZI Ben Yaptım bölümündeki uygun kutuyu işaretleyerek belirtiniz. Bu durumlara ne sıklıkla MARUZ KALDIĞINIZI ise Bana Yapıldı bölümündeki uygun kutuyu işaretleyerek belirtiniz. Lütfen her iki bölüm için de cevabınızı işaretlemeyi unutmayınız.

		Ben Yaptım				Bana yapıldı			
		HİÇ	BİR KEZ	İKİ-ÜÇ KEZ	ÜÇTEN ÇOK	HİÇ	BİR KEZ	İKİ-ÜÇ KEZ	ÜÇTEN ÇOK
1	İzin almadan kişisel bilgisayardaki bilgileri (dosya, fotoğraf, messenger konuşma kayıtları vb.) almak.								
2	İzin almadan internet takma adını(nick'i) kullanmak.								
3	Sohbet odasında tehdit etmek.								
4	Sohbet odasında hakaret etmek.								

5	Nedensiz yere messenger'a girişi engellemek.								
6	Messenger'da paylaşılan bilgileri izin almadan başkalarına yaymak.								
7	Web kamerası aracılığıyla özel görüşme yaparken başkalarına izlettirmek.								
8	Bir forum sitesinde yazılan yorumlarla, bilgilerle alay etmek.								
9	Forum yetkilisinin (moderatör ya da admin) nedensiz yere üyeliği iptal etmesi.								
10	Elektronik posta aracılığıyla tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar göndermek.								
11	Elektronik posta hesaplarının şifrelerini ele geçirerek erişimi engellemek.								

12	Elektronik posta hesaplarının şifrelerini ele geçirerek mesajlara ulaşmak.								
13	SMS aracılığıyla tehdit içerici, utandırıcı, kırıcı mesajlar göndermek.								
14	Cinsiyeti farklı göstererek karşı tarafı kandırmak.								

EK-C: Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği (MESSY – Matson Evaluation of Social Skills with Youngstres)

Aşağıda her insanın zaman zaman yaşayabileceği birtakım durumlar maddeler halinde verilmiştir. Bu maddelerde belirtilen durumların hangilerinin size uygun olup olmadığına karar vererek maddelerin sağında yer alan ilgili kutucuğu işaretleyiniz.

	Bana Hiç Uygun Değil	Bana Pek Uygun Değil	Bana Biraz Uygun	Bana Oldukça Uygun	Bana Tamamen Uygun
1. İnsanları güldürürüm.					
2. İnsanları korkuturum veya bir kabadayı gibi davranırım.					
3. Kolayca sinirlenirim.					
4. Sık sık yakınıyorum ya da şikayet ederim.					
5. Başka biri konuşurken konuşurum (konuşmasını keserim).					
6. Bana ait olmayan eşyaları izinsiz alırım ya da kullanırım.					
7. İnsanlarla konuşurken onların yüzüne bakarım.					
8. Birçok arkadaşım var.					
9. Öfkeli olduğüm zaman tokat atarım veya vururum.					
10. İncinmiş bir arkadaşıma yardım ederim.					
11. Üzgün bir arkadaşımı neşelendiririm.					
12. Diğer çocuklara tehdit eder gibi bakarım.					
13. Bir başkası iyi bir şey yaptığında öfkelenirim veya kıskanırım.					
14. Bir başkası iyi bir şey yaptığında mutlu olurum.					
15. Verdiğim sözleri tutmam (sözümde durmam).					
16. İnsanlara hoş göründüklerini söylerim.					
17. İsteddiğim bir şeyi almak için yalan söylerim.					
18. İnsanları kızdırmak için onlara sataşırım.					
19. İnsanlara yaklaşıp bir sohbet başlatabilirim.					

20. Biri benim için bir şey yaptığında mutlu olurum ve teşekkür ederim.					
21. İnsanlarla konuşmaktan korkarım.					
22. İyi sır saklarım.					
23. Nasıl arkadaş edinileceğini bilirim.					
24. Bile bile diğerlerinin duygularını incitirim (diğer insanları üzmeye çalışırım).					
25. İnsanlarla dalga geçerim.					
26. Arkadaşlarımı savunurum.					
27. İnsanlar konuşurken onlara bakarım.					
28. Sahip olduklarımı başkalarıyla paylaşıyorum.					
29. Diğer insanlardan daha iyiymişim gibi davranırım.					
30. Duygularımı belli ederim.					
31. İnsanlar benimle uğraşmadığında bile, uğraştıklarını zannederim.					
32. İnsanları rahatsız edecek sesler çıkartırım (geğirmek, burnumu çekmek gibi).					
33. Çok yüksek sesle konuşurum.					
34. İnsanlara isimleriyle hitap ederim.					
35. İnsanlara yardım teklif ederim.					
36. Başkalarıyla konuşurken sorular sorarım.					
37. Arkadaşlarımı sık sık görürüm.					
38. Yalnız başıma oynarım.					
39. Birini incittiğimde üzülürüm.					
40. Oyunlarda diğer çocuklara katılırım.					
41. Sık sık kavga ederim.					
42. Başkalarını kıskanırım.					
43. Benimle iyi geçinen insanlara iyi davranırım.					
44. Başkalarına hal hatır sorarım.					
45. Başkalarının yanında haddinden fazla kalırım (bu onları sıkar).					
46. Diğer insanların şakalarına ve anlattıkları komik öykülere gülerim.					
47. Birileriyle şakalaşırken onları incitirim.					

EK-Ç: Etik Beyanı

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
  - görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
  - başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
  - atıfta bulunduğum eserlerin bütününi kaynak olarak gösterdiğimi,
  - kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
  - bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı
- beyan ederim.

13.07.2018

Serhat EPÖZDEMİR

EK-D: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu

13/07/2018

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanlığına,

Tez Başlığı : Ortaokul Öğrencilerinde Sanal Zorbalık ve Sosyal Beceri

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmamın tamamı (kapak sayfası, özetler, ana bölümler, kaynakça) aşağıdaki filtreler kullanılarak Turnitin adlı intihal programı aracılığı ile kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Rapor Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı	Gönderim Numarası
13/07/2018	117	154,338	19/06/2018	%13	982259249

Uygulanan filtreler:

1. Kaynaklar hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan eder, gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyadı: Serhat EPÖZDEMİR
Öğrenci No.: N10123278
Ana Bilim Dalı: Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Programı: Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

İmza

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
(Unvan, Ad Soyadı, İmza)
Doc. Dr. İbrahim Keklik

EK-E:Thesis Originality Report

13/07/2018

HACETTEPE UNIVERSITY
Graduate School Of Educational Sciences
To The Department Of Educational Sciences

Thesis Title : Cyberbullying And Social Skills In Secondary School Students

The whole thesis that includes the *title page, introduction, main chapters, conclusions and bibliography section* is checked by using **Turnitin** plagiarism detection software take into the consideration requested filtering options. According to the originality report obtained data are as below.

Time Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defense	Similarity Index	Submission ID
13/07/2018	117	154,338	19/06/2018	%13	982259249

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Educational Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Lastname: Serhat EPÖZDEMİR
Student No.: N10123278
Department: The Department of Educational Sciences
Program: The Program of Guidance and Psychological Counseling
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

Signature

ADVISOR APPROVAL

APPROVED
(Title, Name Lastname, Signature)
Ph.D. Ibrahim Keklik

EK-F: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı(kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversite'ye verilen kullanım hakları dışındaki bütün fikrî mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının veya bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan, telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversite'ye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının ön belleklerinde kalmaya devam edebilecektir.)

Tezimin/Raporumun 31/08/2019 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.)

Tezimin/Raporumun .....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi:

.....
.....
.....

13/07/2018

Serhat EPÖZDEMİR

